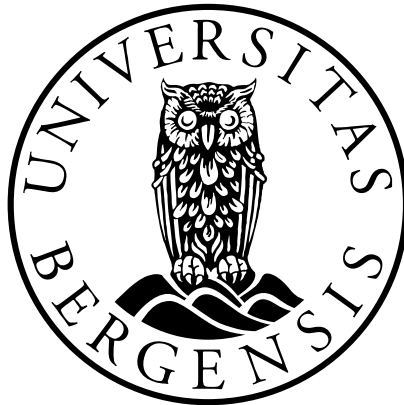

Utilregnelighet ved psykisk lidelse

Endringen av vilkåret «psykotisk» til «sterkt avvikende sinnstilstand» i straffeloven § 20

Kandidatnummer: 71

Antall ord: 14 878

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

07.06.21

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	PROBLEMSTILLING OG AKTUALITET.....	1
1.2	METODE OG RETTSKILDEBRUK.....	2
1.3	BEGREPSAVKLARINGER OG PRESISERINGER.....	4
1.4	OPPGAVENS VIDERE DISPOSISJON.....	5
2	Utgangspunkter for analysen av reguleringen av utilregnelighet.....	6
2.1	OVERSIKT.....	6
2.2	BEGREPER OM TILREGNELIGHET OG UTILREGNELIGHET.....	7
2.3	BEGRUNNELSENE FOR UTILREGNELIGHETSINSTITUTTET.....	10
2.4	SÆRLIGE BEGRUNNELSER FOR PSYKISKE LIDELSER SOM UTILREGNELIGHETSGRUNN.....	12
2.5	ULIKE SYSTEM FOR REGULERING AV UTILREGNELIGHET.....	14
2.6	GRUNNLEGGENDE PRINSIPPER OG HENSYN BAK REGULERINGEN AV TILREGNELIGHET.....	17
3	Den tidligere straffeloven § 20.....	19
3.1	OVERSIKT.....	19
3.2	VILKÅRET «PSYKOTISK».....	20
3.3	VILKÅRET «PSYKOTISK» I UNDERRETTSPRAKSIS.....	23
3.3.1	<i>Oversikt.....</i>	<i>23</i>
3.3.2	<i>TAHER-2020-5113.....</i>	<i>23</i>
3.3.3	<i>TNOGU-2019-69775.....</i>	<i>24</i>
3.3.4	<i>TAHER-2018-157155.....</i>	<i>24</i>
3.3.5	<i>TOSLO-2013-61523-1 (Halloween-dommen).....</i>	<i>25</i>
3.3.6	<i>Oppsummering.....</i>	<i>25</i>
4	Kritikk og reformforslag.....	26
4.1	INTRODUKSJON.....	26
4.2	22.JULI-SAKEN SOM VENDEPUNKT.....	26
4.3	SENTRALE PUNKT FOR KRITIKK.....	27
4.4	NOU 2014: 10.....	29
4.5	KRITIKK AV LOVGIVNINGSPROSESSEN.....	31
5	Den nye straffeloven § 20.....	33
5.1	OVERSIKT.....	33
5.2	GRUNNVILKÅRET «STERKT AVVIKENDE SINNSTILSTAND».....	34
5.3	TILLEGGSVILKÅRET «UTILREGNELIG PÅ GRUNN AV».....	37
5.4	VURDERINGSMOMENTENE «GRADEN AV SVIKT I VIRKELIGHETSFORSTÅELSE OG FUNKSJONSEVNE»...	39
5.5	UTILREGNELIGHETSVURDERINGEN.....	41

6	Sammenlignende analyse.....	43
	Kildeliste	47

1 Innledning

1.1 Problemstilling og aktualitet

Temaet for masteroppgaven er reguleringen av strafferettslig utilregnelighet ved psykisk lidelse i lov 20 mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven – strl.) § 20. Oppgavens overordnede problemstilling er hvordan utilregnelighetsnormens materielle innhold og utforming ble endret ved lovendring 1. oktober 2020.¹ I forlengelsen av dette, er det også en relevant problemstilling hvorvidt den vedtatte endringen er en bedre løsning.

Tilregnelighet er i norsk rett en forutsetning for straffansvar og utgjør et av grunnvilkårene i strafferettens ansvarslære for idømmelse av straff og straffansvar, jf. straffeloven § 20.² Reglene om utilregnelighet, særlig hva gjelder psykisk lidelse som utilregnelighetsgrunn, har vært gjenstand for diskusjon og en rekke endringer opp gjennom årene. Diskusjonen har særlig knyttet seg til hvordan utilregnelighetsnormen skal avgrenses og defineres, men har i tillegg handlet om hvordan en slik regel best skal utformes.

Den 1. oktober 2020 ble vilkåret «psykotisk» i daværende straffeloven § 20 første ledd annet punktum bokstav b erstattet med vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» i § 20 annet ledd bokstav a.³ Formålet med lovendringen var å vedta regel som skal gi «større treffsikkerhet ved identifiseringen av lovbrytere som ut fra begrunnelsen for straff ikke bør være ansvarlige», samt øke kvaliteten i det rettspsykiatriske sakkyndigarbeid og styrke samfunnsvernet.⁴

En viktig årsak bak lovendringen, er 22. juli-saken inntatt i RG 2012 s. 1153 (Oslo tingrett).⁵ Både prosessen rundt rettergangen, herunder særlig sakkyndigrollen, og tilregnelighetsbestemmelsen ble kritisert i etterkant av denne saken.⁶ Som en konsekvens av den kritiske diskusjonen ble Tilregnelighetsutvalget oppnevnt for å vurdere hvorvidt tilregnelighetsbestemmelsen skulle endres og i så tilfelle hva innholdet skulle være.⁷ I NOU 2014: 10 foreslo Tilregnelighetsutvalget en lovbestemmelse som er annerledes både i ordlyd og

---

¹Jf. lov 21 juni 2019 nr. 48 om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv.

² Ansvarslæren er behandlet nærmere i Gröning mfl. (2019) s. 25–26.

³ Jf. lov 21. juni 2019 nr. 48.

⁴ Jf. Innst. 296 L (2018–2019) s. 2.

⁵ Se punkt 4.2.

⁶ Dette behandles nærmere i punkt 4.3.

⁷ Se NOU 2014: 10 s. 21.

utforming enn den tilregnelighetsbestemmelsen vi har i dag. Det er derfor aktuelt å se nærmere på denne som et ledd i analysen.⁸

Problemstillingen er først og fremst aktuell fordi den nye bestemmelsen i straffeloven § 20 etter sin ordlyd tilsynelatende har et annet innhold enn den hadde forut for lovendringen. Den nye bestemmelsen er videre strukturert og utformet veldig annerledes enn den tidligere straffeloven § 20. Lovendringen reiser spørsmål om hvordan utilregnelighet nå skal defineres og avgrenses. Det er videre et spørsmål hvorvidt og i hvilken grad lovbestemmelsens rekkevidde er endret når det kommer til hvilke psykiske tilstander som medfører utilregnelighet. Er innholdet i utilregnelighetsnormen forskjøvet, eller er regelen innholdsmessig den samme? Bestemmelsens nye strukturelle utforming reiser også spørsmål om hvordan en regel om utilregnelighet mest hensiktsmessig bør utformes.

Som oppgaven vil vise, er forarbeidene noe uklare på hva den nye regelens materielle innhold er og den videre rettsutvikling er i stor grad overlatt til domstolen.⁹ Det er derfor aktuelt å forsøke å klargjøre innholdet i den nye regelen og hvilken betydning dette har for utilregnelighetsvurderingen etter gjeldende rett.

1.2 Metode og rettskildebruk

I rettsvitenskapen trekkes det et skille mellom rettspolitikk og rettsdogmatikk. Jeg forstår rettsdogmatikk som en analyse av hva som *er* gjeldende rett, mens rettspolitikk tar utgangspunkt i hvordan gjeldende rett *burde* være.¹⁰ En del av siktemålet med oppgaven er å avklare hva som er gjeldende rett, og oppgaven tar derfor utgangspunkt i en rettsdogmatisk metode ved redegjørelsen av innholdet i den nåværende og tidligere straffeloven § 20.

Når det kommer til drøftelsen av hva som ligger i begrepene om tilregnelighet og utilregnelighet, krever dette en teoretisk drøftelse. Med teoretisk drøftelse mener jeg en vurdering av hvordan begrepene kan defineres. I forbindelse med denne drøftelsen er særlig ulike synspunkter i forarbeider og litteraturen relevante kilder.

For å besvare oppgavens overordnede problemstilling om hvordan lovendringen har endret reguleringen av strafferettslig tilregnelighet ved psykiske lidelser vil oppgaven inneholde en

---

⁸ Se kapittel 4.4.

⁹ Se Prop. 154 L (2016–2017) s.13 og s. 83.

¹⁰ Bernt og Doublet (1998) s. 13.

sammenlignende analyse.¹¹ Jeg vil gjennomføre sammenligningen ved at både den nye og den gamle regelen gjennom oppgaven analyseres hver for seg, før jeg avslutningsvis påpeker likheter og forskjeller sett under ett. Den sammenlignende analysen tar dels for seg det materielle innholdet i den nåværende og tidligere straffeloven § 20, og dels mer retts tekniske aspekter ved utformingen av lovbestemmelsen.

Ettersom jeg tar sikte på å foreta en sammenlignende analyse av norske lovbestemmelser, tar jeg utgangspunkt i norske rettskilder. De sentrale rettskildene for oppgaven er lovttekst og forarbeidene. Både forarbeidene som omhandler den tidligere og nåværende straffeloven § 20, samt straffeloven 1902 § 44, er omfattende og informative og er derfor en viktig kilde for oppgaven.¹²

Rettsavgjørelser har en tungtveiende rolle som rettskilde ved alminnelig lovtolkning. Av de ulike rettsavgjørelsene er det Høyesterettspraksis som har størst rettskildemessig vekt. Avgjørelsen av om lovbrøteren er utilregnelig, hører prosessuelt under skyldspørsmålet. Ved vurderingen av tiltaltes tilregnelighet vil rettsanvendelsen i praksis gi seg selv når faktum er klarlagt. Det sentrale for om skyldkravet er oppfylt blir således bevisbedømmelsen.¹³ Med bevisbedømmelsen forstår jeg vurderingen av de faktiske sidene av saken, herunder bedømmelsen av om en person var utilregnelig, i motsetning til rettsanvendelse som består i å avgjøre om de aktuelle fakta faller inn under en rettsregel.¹⁴ I straffesaker er Høyesterett avskåret fra å prøve bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet, jf. lov 22 mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven – strpl.) § 306 annet ledd. Som følge av dette, blir underrettspraksis en viktig rettskilde.

Når det kommer til den tidligere straffeloven § 20 finnes det en god del rettsavgjørelser. Hva gjelder den nye regelen, er rettskildemateriale begrenset ettersom den trådte i kraft høsten 2020. Per dags dato er det ikke avsagt rettsavgjørelser som direkte anvender den nye regelen. I en dom fra Gulating Lagmannsrett (LG-2020-91720) kommer retten med uttalelser om den nye regelen og blir således en relevant kilde for klarleggingen av innholdet i straffeloven § 20.

Mangelen på rettspraksis gjør at klarleggingen av utilregnelighetsnormen må gjøres på bakgrunn av tolkning av lovbestemmelsens ordlyd og uttalelser i forarbeidene. I tillegg vil

---

¹¹ Se kapittel 6.

¹² Lov 22 mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven 1902).

¹³ Se Prop. 154 L (2016–2017) s. 83.

¹⁴ Jf. Strandbakken (2003) s. 60.

Riksadvokatens rundskriv som omhandler den nye straffeloven § 20 være av betydning for oppgavens drøftelser.¹⁵ Den nye lovbestemmelsen er videre noe omtalt i litteraturen, og oppgaven vil der det er hensiktsmessig bygge på juridisk litteratur.

1.3 Begrepsavklaringer og presiseringer

Innledningsvis er det hensiktsmessig å foreta enkelte begrepsavklaringer og presiseringer. For øvrig foretas nødvendige begrepsavklaringer underveis i oppgaven.

I oppgaven bruker jeg formuleringen «den nye regelen» om dagens straffelov § 20 og «den tidligere regelen» eller «den forrige regelen» om straffeloven § 20 slik den lød før endringen av 1. oktober 2020. Når det vises til straffeloven § 20 er dette en henvisning til dagens regel, med mindre noe annet er sagt eller for øvrig fremgår av sammenhengen.

«Psykisk lidelse» forstår jeg som en samlebetegnelse på ulike tilstander som påvirker en persons tanker, følelser, væremåte, atferd og sosial omgang med andre.¹⁶ Begrepet psykisk *lidelse* brukes fremfor begrepet psykisk *sykdom* eller *sinnssykdom*, da årsaken bak tilstanden kan være veldig varierende og i mange tilfeller ukjent. Der jeg likevel bruker begrepet psykisk sykdom, sikter dette til tilfeller hvor en medisinsk diagnose ligger i bunn. Det presiseres videre at det må skilles mellom psykiske *lidelser* og psykiske *symptomer*. Å kalle en tilstand for en lidelse er først aktuelt dersom symptombildet er så fremtredende at det oppleves som en klar svikt/brist hos personen.

Tilregnelighet kan forklares som «skyldevne».¹⁷ Dette skaper en viss uklarhet i tilknytning til skyldkravet. I skyldkravet ligger et krav om forsett (evt. uaktsomhet) hos lovbrøyteren, jf. straffeloven § 21, hvilket er et nødvendig vilkår for at en handling skal anses rettsstridig. Med forsett forstås lovbrøyterens subjektive skyld, se straffeloven § 22. Spørsmålet om utilregnelighet får først selvstendig betydning der forsettskravet er oppfylt.¹⁸ At en lovbrøyter er utilregnelig er således ikke ensbetydende med at vedkommende ikke innehar forsett, og det er derfor nødvendig å trekke et skille her. Når det i oppgaven snakkes om «skyld» eller «skyldevne», refererer dette til tilregnelighet, og ikke til skyldkravet etter straffeloven § 21 som sådan, med

---

¹⁵ RA 2020-2.

¹⁶ Jf. Gröning mfl. (2019) s. 494.

¹⁷ Dette behandles nærmere i punkt 2.2.

¹⁸ Se Gröning (2015) s. 119.

mindre noe annet er sagt eller fremgår av sammenhengen. Det avgrenses for øvrig mot en drøftelse av forsettskravet.

Uavhengig av hvordan strafferetten systematiseres, er det enighet om at tilregnelighet er en grunnleggende forutsetning for straffansvar.¹⁹ Med ansvarslæren som utgangspunkt, kategoriseres utilregnelighet i oppgaven som en «unnskyldningsgrunn» i strafferettens system. Med «unnskyldningsgrunn» menes det at rettsordenen unnskylder lovbyteren for sin ugjerning og anser han eller hun som ansvarsfri. Det foreligger gitte omstendigheter som gjør det urimelig eller urettferdig å klandre lovbyteren, og som fritar vedkommende helt fra straffansvar selv om handlingen ikke kan forsvares som rettmessig.²⁰

1.4 Oppgavens videre disposisjon

I det neste kapitlet skal jeg redegjøre for noen generelle utgangspunkter for regulering av utilregnelighet hvilket skal danne et grunnlag for den videre drøftelsen. Denne delen av oppgaven inneholder en drøftelse av hvordan utilregnelighetsbegrepet kan forstås, hva som er begrunnelsen bak en slik regel og utilregnelighetsinstituttet som sådan. Det er også hensiktsmessig å omtale strafferettens begrunnelse i sin alminnelighet. Jeg skal videre drøfte hvilke som prinsipper ligger til grunn for konstruksjon av regler om utilregnelighet. Dette er nødvendig med tanke på forståelsen av den nye og gamle regelens struktur og utforming.

Kapittel 3 inneholder en analyse av straffeloven § 20 slik den lød før lovendringen. Formålet med dette kapitlet er å danne grunnlaget for den sammenlignende vurderingen som oppgaven tar sikte på å gjøre. I kapittel 4 redegjør jeg for bakgrunnen for lovendringen, herunder kritikk mot den tidligere lovbestemmelsen. Den nye straffeloven § 20 og innholdet i denne, behandles nærmere i kapittel 5. Formålet med dette kapitlet er å tolke lovbestemmelsen for å klargjøre innholdet i den.

Etter redegjørelsen for den tidligere lovbestemmelsen og årsaken bak lovendringen, er siktemålet å gjennomføre en sammenlignende drøftelse. Denne foretas i kapittel 6. Formålet

---

¹⁹ Strafferetten kan systematiseres på ulike måter, se Gröning mfl. (2019) s. 25–26 og del II–V for en fremstilling av strafferettens ansvarslære. Blant annet Johs Andenæs har en annen tilnæringsmåte, se Andenæs (2004) s. 101 flg.; Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 194.

²⁰ Jf. Gröning, mfl. (2019) s. 479–481.

med sammenligningen er å belyse hvilke endringer den nye regelen medfører i gjeldende rett for å svare på oppgavens overordnede problemstilling.

2 Utgangspunkter for analysen av reguleringen av utilregnelighet

2.1 Oversikt

I dette kapitlet skal jeg gi noen sentrale utgangspunkt for oppgavens videre analyse av utilregnelighetsreglenes materielle innhold, og reglenes utforming og retts tekniske sider.

De materielle aspektene av utilregnelighetsnormen omhandles i punkt 2.2–2.4. Den materielle siden av utilregnelighetsnormen omhandler hvordan begrepene utilregnelig og tilregnelig skal defineres og avgrenses. Dette reiser spørsmål om hvilke tilstander som omfattes av utilregnelighetsbegrepet, og i forlengelsen av dette hvorfor disse omfattes.

For å drøfte regler om utilregnelighet, er det videre nødvendig å ta i betraktning begrunnelsene for utilregnelighetsinstituttet: hvorfor skal vi frita noen grupper lovbrøyttere helt for straffansvar? Etersom utilregnelighetsinstituttet er en del av strafferetten og dreier seg om avgrensning av straffansvar og straff, er det hensiktsmessig å omtale strafferettens begrunnelser i sin alminnelighet.

Det bemerkes at det kan skilles mellom absolutte og relative teorier for strafferettens begrunnelse, hvorav den relative teorien er dominerende i norsk rett.²¹ Den *absolutte teorien* tar langt på vei til inntekt for at gjengjeldelse utgjør begrunnelsen for straff, og bygger til en viss grad på et synspunkt om «hevning». Med utgangspunkt i en absolutt teori, blir det nærmest en plikt til å reagere på eller gjengjelde straffbare handlinger med straff.²² Den *relative teorien* ser på straffen som et samfunnsnyttig middel, og hevder at bruken av straff kun er berettiget i den grad den er nyttig.²³ At man gjennom bruk av straff skal forsvare samfunnet, betyr ikke nødvendigvis at det er moralsk eller at man kan anvende ethvert middel. Straffen skal ikke være

---

²¹ Se Andenæs (2004) s. 67–68; Grønning mfl. (2019) s. 30 flg.

²² Se *ibid.*

²³ Se *ibid.*; NOU 2014: 10 s. 45.

«strengere enn rettferdig, men heller ikke strengere enn nyttig».²⁴ Jeg tar utgangspunkt i de begrunnelser for straff og straffansvar som har vært fremhevet i den norske diskusjonen, og som særlig omfatter (relative) argumenter om kriminalitetsforebygging og argumenter om skyld.

I punkt 2.5–2.6 ser jeg nærmere på de retts tekniske sidene av regelen, det vil si mer konkret hvordan regler om utilregnelighet kan utformes og struktureres. Det er videre hensiktsmessig å peke kort på hvilke legislative hensyn og grunnprinsipper som ligger til grunn for utformingen. Med «grunnprinsipper» forstår jeg overordnede rettslige hensyn som ligger til grunn for rettslig regulering.²⁵

2.2 Begreper om tilregnelighet og utilregnelighet

En sentral problemstilling for oppgaven er hvordan utilregnelighet og tilregnelighet skal defineres. Termen «tilregnelighet» kom først inn i straffelovgivningen da den nye straffeloven trådte i kraft i 2010.²⁶ Før dette ble ikke termen brukt i straffeloven, men den ble brukt i samtlige teoretiske fremstillinger.²⁷ I straffeloven defineres ikke tilregnelighet positivt, men det angis heller kriterier for hvilke tilstander som medfører utilregnelighet. Tradisjonelt er det i hovedsak psykisk sykdom, alder, psykisk utviklingshemming og bevisstløshet, med noe varierende begrepsbruk, som har utgjort mulige årsaker for utilregnelighet. Tilregnelighetsbegrepet kan imidlertid vanskelig defineres generelt og i teorien er det inntatt ulike posisjoner for hvordan begrepet skal forstås.

Overordnet kan begrepet *tilregnelighet* forstås som den kapasitet en person har til å holdes strafferettslig ansvarlig.²⁸ Det er en vanlig, men noe upresis, forklaring i forarbeidene at *utilregnelighet* innebærer at personen mangler «et minstemål av modenhet, sjelelig sunnhet og bevissthet».²⁹ I forarbeidene og litteraturen knyttes gjerne tilregnelighetsbegrepet sammen med

---

²⁴ Se Andenæs (2004) s. 69.

²⁵ Se Øyen (2019) s. 30.

²⁶ Sml. straffeloven 1902 § 44.

²⁷ Se Andenæs (2004) s. 288 flg. Begrepet «utilregnelig» ble imidlertid brukt i den opprinnelige strl. 1902 § 44.

²⁸ Se Gröning (2015) s. 112.

²⁹ Jf. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 216; NOU 2014: 10 s. 86.

begrepet *skyldevne*, og disse brukes synonymt.³⁰ Med skyldevne forstås «evne til strafferettslig handlemåte».³¹ Hva som ligger i selve *skyldevnen*, er imidlertid omdiskutert.

En tilnæringsmåte for å forklare skyldevnen, er ved å ta utgangspunkt i skyldprinsippet. Skyldprinsippet forutsetter at en lovbrøyer må inneha skyldevne for å holdes strafferettslig ansvarlig, og innebærer at det kun er den som burde og kunne ha handlet annerledes som kan klandres og holdes ansvarlig for sine handlinger.³² Prinsippet peker på en «sammenheng mellom visse mentale komponenter som forestillinger og vilje hos gjerningspersonen og dennes ansvar for sine handlinger».³³ Skyldprinsippet bygger således på et synspunkt om klander, og legger til grunn at en lovbrøyer bare kan holdes ansvarlig i den grad han eller hun kan klandres for det vedkommende har gjort. Det vil si, at en person som både bør og kan handle annerledes i en gitt situasjon, og altså har skyldevne, da kan klandres og straffes for å gjennomføre en straffbar handling. Der en person mangler selve skyldevnen, vil ikke vedkommende «kunne» handlet annerledes og kan derfor ikke klandres etter dette prinsippet.

Skylddevnen kan også forstås ved å ta utgangspunkt i at mennesket er fritt handlende og kan ta overveide valg.³⁴ Dette forutsetter at den tilregnelige har «kroppskontroll og kan handle i samsvar med sine intensjoner».³⁵ Evnen til å utvise skyld, forutsetter i denne sammenheng at personen innehar en evne til å la alminnelige overveielser styre sine handlingsvalg. Skylddevnen forstås da som en *iboende* egenskap knyttet til personen selv, og manglende skyldevne vil med en slik tilnærming innebære en kontrollsvikt hos lovbrøyeren. I NOU 1974: 17 legger Straffelovrådet til grunn en tilsvarende forståelse. Straffelovrådet uttaler at «visse personer er så abnorme at de etter den alminnelige rettsbevissthet må sies å mangle skyldevne».³⁶ Det presiseres videre at skyldevnen er den «normale evnen til å *vurdere hva han gjør og til å velge lovlighetsens vei*».³⁷ Jeg forstår disse uttalelsene som at Straffelovrådet knyttet skyldevnen til en evne som enkeltindividet innehar til å kontrollere sine handlinger og at det er denne evnen som begrunner klander. Med utgangspunkt i den enkeltes frie vilje og kontroll som forutsetning for tilregnelighet, tilsier dette at en tilregnelig person forstår grensen mellom hva som er rett og

---

³⁰ Se f.eks. NOU1990: 5 s. 45–46; NOU 2014: 10 s. 404; Prop 154 L (2016–2017) s. 228.

³¹ Jf. Gröning mfl. (2019) s. 484.

³² Jf. Ibid. s. 48–49; NOU 2014: 10 s. 406–407.

³³ Jf. Gröning, Linda (2015) s. 118.

³⁴ Se Gröning mfl. (2019) s. 478.

³⁵ Jf. Gröning (2015) s. 121.

³⁶ Jf. NOU 1974: 17 s. 52.

³⁷ Jf. Ibid. s. 64; min kursivering

galt, og har kapasiteten til å korrigere sine handlinger deretter. I denne sammenheng vil *utilregnelighet* innebære at vedkommendes handlinger ikke er et resultat av «normal valgfrihet», men et utslag av manglende handlingskontroll.³⁸

Skyldenvnen kan videre kobles til mer spesifikke mentale forutsetninger, for eksempel evnen den enkelte har til «korrekt oppfatning og persepsjon av virkeligheten». ³⁹ I NOU 2014: 10 uttales det at en person «mangler [...] skyldevne» dersom han eller hun «på grunn av en alvorlig psykisk avvikstilstand har en forstyrret oppfatning av virkeligheten». ⁴⁰ Også i NOU 1990: 5 ble utilregnelighet forklart med at «visse lovbrutere er så psykisk avvikende at de mangler skyldevne». Disse uttalelsen tas til inntekt for at skyldenvnen her forstås på et noe dypere nivå enn ved kontrollsvikt, jf. avsnittet over. Skyldevne forstås ikke som et utslag av fri vilje, men som en kognitiv funksjon. Kognitive funksjoner er mentale funksjoner som har betydning for en persons tenkemåte, erkjennelse og kunnskapstilegnelse, og omhandler således den enkeltes virkelighetsoppfatning.⁴¹

Etter Tilregnelighetsutvalgets syn kan imidlertid ikke utilregnelighet kobles til virkelighetsoppfatning alene, men det må også medføre en «sterkt begrenset evne til å styre sine handlinger etter samfunnets normer». ⁴² Denne uttalelsen forstår jeg som at skyldenvnen forstås som en kombinasjon av den enkeltes evne til handlingskontroll, i tillegg til korrekt virkelighetsoppfatning. Der en person har en funksjonell svikt som medfører en virkelighetsbrist, vil dette ha konsekvenser for vedkommendes handlingsvalg. Skyldenvnen handler således om at personen «anvender sin forståelse av virkeligheten til å gjøre riktige valg om hvordan man bør handle». ⁴³ Med utgangspunkt i denne tilnærmingen vil en tilregnelig person oppfatte verden på samme måte som majoriteten, og bruke sin handleevne deretter. Den utilregnelige oppfatter virkeligheten på en annen måte, og evner dermed ikke å forstå hva vedkommende gjør eller konsekvensen av sine handlinger. Manglende skyldevne representerer i denne sammenheng en funksjonssvikt hos lovbruteren.

Oppsummert kan utilregnelighet forstås på ulikt vis. Det er vanskelig å gi nøyaktige kriterier for hva som tilsier at en person er tilregnelig, og hvor stort avvik som kreves før en person anses

---

³⁸ Se NOU 2014: 10 s. 86.

³⁹ Se Gröning (2015) s. 122.

⁴⁰ Jf. NOU 2014: 10 s. 89.

⁴¹ Jf. Gröning (2015) s. 122.

⁴² Se NOU 1990: 5 s. 46 og s. 71.

⁴³ Jf. Gröning (2015) s. 123.

som utilregnelig. I hovedsak knytter tilregnelighet seg til den enkeltes fornuftskapasitet, slik at mangler i denne kan tilsi utilregnelighet. Den manglende skyldevnen kan også kobles til funksjonssvikt eller kontrollsvikt hos lovbryteren. Etter mitt syn er den beste tilnæringsmåten å se på skyldevnen som en kognitiv funksjon, og at mangelen på skyldevne representerer en funksjonssvikt hos vedkommende. Denne tilnæringsmåten er videre etter mitt syn mest i tråd med skyldprinsippet og de begrunnelsene som ligger til grunn for reguleringen av utilregnelighet.⁴⁴

2.3 Begrunnelsene for utilregnelighetsinstituttet

Utilregnelighet har som konsekvens at lovbryteren ikke er «strafferettslig ansvarlig», jf. straffeloven § 20 første ledd. Ordlyden «strafferettslig ansvarlig» forstås som at lovbryteren fritas både fra straff og straffansvar, og at vedkommende anses som uskyldig.⁴⁵ Ettersom utilregnelighet har frihet fra ansvar som konsekvens, må behovet for en slik regel begrunnes. Begrunnelsen for hvorfor noen personer skal unntas ansvar, må ses i sammenheng med begrunnelsen for strafferetten i sin alminnelighet. De primære begrunnelsene for straff og straffansvar i norsk strafferett tar utgangspunkt i argumenter om skyld og argumenter om straffens preventive virkning.⁴⁶

Med argumenter om skyld siktes det primært til skyldprinsippet som begrunnelse for straff og straffansvar. Skal bruken av straff rettferdiggjøres, forutsetter dette at en person kan klandres som skyldig for sin handling og at lovbryteren oppfyller det subjektive kravet til skyld.⁴⁷

Med preventive argumenter siktes det til argumenter om kriminalitetsforebygging. I forarbeidene til straffeloven legges det til grunn at behovet for straff må begrunnes ut fra et dobbelt prevensjonsformål gjennom «å forebygge uønsket atferd og forebygge sosial uro i kjølvannet av uønsket atferd som likevel måtte skje».⁴⁸ Dette krever at straffen har både en allmennpreventiv og individualpreventiv funksjon. Med «allmennprevensjon» forstår jeg den virkningen en trussel om straff har på samfunnets innbyggere generelt til å avstå fra å begå straffbare handlinger.⁴⁹ Med «individualprevensjon» forstår jeg den virkning straffeforfølging

---

⁴⁴ Se punkt 2.3 og 2.4.

⁴⁵ Jf. Prop 154 L (2016–2017) s. 228.

⁴⁶ Se NOU 2014: 10 s. 405–406; Gröning mfl. (2019) s. 35 flg.

⁴⁷ Jf. punkt 2.2.

⁴⁸ Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78.

⁴⁹ Se *ibid* s. 79–80; Andenæs (2004) s. 82–90.

har på gjerningspersonen selv, både forutfor en straffbar handling og i etterkant av den.⁵⁰ Samlet sett legger prevensjonsargumentet til grunn at straff skal virke avskrekkende på den enkelte – og samfunnet generelt – slik at vedkommende avstår fra å begå (nye) straffbare handlinger.

Når det kommer til utilregnelighet, kan skyldprinsippet begrunne hvorfor en utilregnelig person skal fritas for straff og straffansvar. Prinsippet forutsetter at den som holdes strafferettslig ansvarlig har skyldevne, og tar utgangspunkt i at mennesket er fritt handlende og har kontroll over sin væremåte.⁵¹ Der en person mangler skyldevne, mangler vedkommende evnen til å forstå hva han eller hun gjør.⁵² Skyldprinsippet kan derfor ikke begrunne eller rettferdiggjøre ansvarliggjøring av personer som ikke er tilregnelige. En forutsetning for at den utilregnelige skal fritas etter skyldprinsippet er at lovbryteren ikke har fremkalt utilregnelighetstilstanden selv. Det er den «ikke-klanderverdige utilregneligheten som er unnskyldende».⁵³ Har lovbryteren selv fremkalt utilregnelighetstilstanden, så er dette klanderverdig, og skyldprinsippet vil ikke kunne begrunne ansvarsfrihet.

Videre kan prevensjonsargumenter tas til inntekt for at visse personer ikke skal *straffes*. Skal straffens individuelle og allmennpreventive funksjon ha virkning fullt ut, forutsetter dette at man står overfor et individ som kan innrette seg etter reglene vi har og påvirkes av en trussel om straff. En person som mangler skyldevne, og dermed ansvarskapasitet, kan ikke forventes å reagere adekvat på en straffetrussel. Straff er heller ikke nødvendigvis egnet for å oppnå ønsket virkning overfor et slikt individ. Nytteverdien av straffebruken forsvinner dersom lovbryteren ikke forstår hvorfor den straffes, og kan i verste fall virke mot sin hensikt. Samfunnet og den enkelte er i så måte bedre tjent med at den utilregnelige for eksempel får behandling for sin tilstand.

Samtidig, kan man ut fra et behandlingsperspektiv argumentere for at nettopp straff og ansvarstilskrivelse er viktig, og at straffansvar derfor i noen tilfeller er på sin plass selv om lovbryteren er utilregnelig. Det kan argumenteres for at personer med for eksempel alvorlige psykiske lidelser kan være i stand til å handle forsvarlig, og at det «kan være langt mer skadelig for dem ‘å bli fratatt retten til å gjøre opp for seg’ enn å bli idømt en strafferettslig reaksjon».⁵⁴

---

⁵⁰ Se Andenæs (2004) s. 91–96; Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 78–79.

⁵¹ Jf. punkt 2.2.

⁵² Jf. punkt 2.1.

⁵³ Jf. Gröning (2015) s. 118.

⁵⁴ Jf. Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 25.

Det er heller ikke gitt at straff *ikke* har en preventiv virkning på en utilregnelig person. Det kan ikke utelukkes helt at straffen kan ha en form for atferdsregulerende effekt på vedkommende selv om han eller hun for eksempel har en psykisk lidelse som tilsier utilregnelighet. Det kan ikke utelukkes at det totalt sett kan bidra til å redusere samfunnets kriminalitet ved at man også straffer utilregnelige.⁵⁵

Selv om straff kan tenkes å ha en preventiv virkning også på et antall utilregnelige, er det likevel usikkert om den vil ha samme effekt som overfor en tilregnelig person. Den allmennpreventive virkningen straff har på befolkningen ellers, vil neppe reduseres ved at den lille gruppen lovbrøyttere utilregnelige utgjør ikke straffes.

Prevensjonssynspunkt kan bidra til å begrunne hvorfor utilregnelige skal unntas straff, men begrunnelsen for at den utilregnelige også er ansvarsfri må søkes i skyldprinsippet.⁵⁶ Med skyldprinsippet som hovedbegrunnelse må lovbrøytteren unnskyldes sin urettmessige handling i tilfeller hvor han eller hun ikke kan bebreides for å ha forårsaket sin egen utilregnelighet.

2.4 Særlige begrunnelser for psykiske lidelser som utilregnelighetsgrunn

En problemstilling er hvilke tilstander som skal medføre utilregnelighet. En psykisk lidelse kan ikke uten videre begrunne at en lovbrøytter skal fritas for straff og straffansvar. Spørsmålet i det følgende er hvorfor psykiske lidelser burde være en utilregnelighetsgrunn og hvilke tilstander dette burde gjelde.

Psykiske lidelser er ulike tilstander som påvirker en persons tanke- og følelsesmønster i tillegg til væremåte.⁵⁷ Kjernen av psykiske lidelser som utilregnelighetsgrunn har gjennom tidene vært *psykoselidelsene*. Psykosebegrepet er en sekkebetegnelse som omfatter flere psykiske tilstander, herunder for eksempel schizofreni, paranoia, rusutløste psykoser mv.⁵⁸ En psykoselidelse kjennetegnes av at personen har en alvorlig forstyrret oppfatning av virkeligheten eller befinner seg i en forvirringstilstand.⁵⁹ Fra «normalperspektivet» anses den

---

⁵⁵ Se Gröning (2015) s. 116,

⁵⁶ Se *ibid* s. 115–116; Gröning mfl. (2019) s. 486.

⁵⁷ Jf. punkt 1.3.

⁵⁸ Jf. Røssberg, Jan Ivar, «Psykoselidelser» i Store medisinske leksikon, 30 januar 2021, <https://sml.sn.no/psykoselidelser> (hentet 30. mai 2021).

⁵⁹ Se Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 22; Gröning mfl. (2019) s. 494.

psykotiske for «å oppfatte seg selv, andre eller omverdenen på en fullstendig urealistisk og ubegripelig måte». ⁶⁰ Personen opplever en realitetsbrist og feiltolker virkeligheten, ofte på grunn av hallusinasjoner eller vrangforestillinger. Et eksempel er der en psykotisk person dreper en annen fordi vedkommende er overbevist om at verden går under hvis han eller hun ikke gjør det. Den psykotiske lovbryster vil således ha en virkelighetsforståelse som avviker fra normalen. I tråd med skyldprinsippet, kan en lovbryster bare holdes straffansvarlig dersom vedkommende kan begripe hva han eller hun har gjort og vært i en posisjon der vedkommende kunne handlet annerledes. Når en psykotisk lovbryster begår en straffbar handling, vil handlingen som regel være sykkelig motivert og utslag av for eksempel slike vrangforestillinger. Det er vanskelig å si at vedkommende i en slik situasjon «kan noe for» sine handlinger, og det vil være urimelig å holde vedkommende strafferettslig ansvarlig. Dette taler for at psykiske avvikstilstander i form av psykosetilstander bør utgjøre en utilregnelighetsgrunn. ⁶¹

Foruten psykosetilstandene, er det et spørsmål om andre psykiske avvikstilstander kan medføre tilregnelighet. Det er ikke utenkelig at en psykisk avvikstilstand kan påvirke en person på lik linje som om vedkommende ville vært psykotisk. En psykisk lidelse kan likevel ikke alene være tilstrekkelig for at vedkommende er utilregnelig, da de forskjellige psykiske lidelsene har ulik innvirkning på den enkelte. Skal den psykiske lidelsen kvalifisere til utilregnelighet, må det kreves en avvikstilstand av større grad. Det må på handlingstidspunktet foreligge så «åpenbare mangler at det ikke gir mening å klandre vedkommende». ⁶² Det er den innvirkningen den psykiske lidelsen har på den enkeltes ansvarskapasitet som må være avgjørende for om en tilstand medfører utilregnelighet.

Et særlig omdiskutert spørsmål er hvorvidt psykiske lidelser som knytter seg til karakteravvik burde kvalifisere til utilregnelighet. Med karakteravvik siktes det til personlighetsforstyrrelser, for eksempel dyssosiale personlighetsforstyrrelser med eller uten psykopati. Dette er tilstander som typisk kjennetegnes av mangel på emosjonelle evner, som å kunne føle empati og sympati. ⁶³ Et slikt karakteravvik kan påvirke den enkeltes evne til å reagere på sanseinntrykk og ytre påvirkning i den forstand at personen ikke klarer å ta hensyn til sosiale forpliktelser eller forholde seg til andre mennesker på samme måte som folk flest, hvilket kan trekke i retning av at slike tilstander burde omfattes. Selv om karakteravvik kan påvirke personens evne til å skille

---

⁶⁰ Jf. Gröning (2015) s. 126.

⁶¹ Se Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 26.

⁶² Jf. Gröning (2015) s. 128.

⁶³ Jf. Rasmussen og Rosenqvist (2004) s. 214.

mellom rett og galt, og at evnen til å identifisere moralske problemstillinger og moralske dilemmaer er fraværende, så kan vedkommende fortsatt «forventes å forstå og innrette sine handlinger etter strafferettens normer».⁶⁴ Dette tilsier at karakteravvik ikke er en psykisk avvikstilstand som burde innebære utilregnelighet.

Oppsummert er det i hovedsak argumenter om skyld som begrunner hvorfor vi har regler om utilregnelighet og hvorfor (visse) psykiske lidelser skal omfattes av utilregnelighetsbegrepet. Ettersom utilregnelighet tilsier at lovbrøyteren unntas fra straff og straffansvar, uavhengig av lovbruddets alvorlighet, er det kun de mest alvorlige psykiske avvikstilstandene som burde omfattes av utilregnelighetsbegrepet.

2.5 Ulike system for regulering av utilregnelighet

Regler om utilregnelighet kan utformes på ulike måter. I litteraturen sondres det vanligvis mellom tre ulike system, eller strukturelle prinsipper, for utformingen av utilregnelighetsregler: det medisinske prinsipp, det psykologiske prinsipp og det blandede prinsipp.⁶⁵

Det *medisinske prinsipp* innebærer at utilregnelighet defineres gjennom å utpeke visse medisinske eller biologiske tilstander.⁶⁶ I norsk rett har vi tradisjon for å bygge på dette prinsippet.⁶⁷ Etter en regel basert på det medisinske prinsipp, er det tilstrekkelig at lovbrøyteren var i den aktuelle tilstanden på handlingstidspunktet for å konstatere utilregnelighet.⁶⁸ Eksempelvis kan lovbestemmelsen spesifikt oppregne bestemte tilstander som tilsier utilregnelighet, eller inneholde formuleringer som fungerer som en form for samlebetegnelse for ulike tilstander. Lovbestemmelsen kjennetegnes ved at lovbrøyterens tanker og motiv for handlingen er uten betydning, og at det heller ikke stilles krav til at sykdomstilstanden har innvirket på lovbruddet.⁶⁹ Kravet på det medisinske prinsipp stiller er dermed at lovbrøyteren begår handlingen *mens* han er svært psykisk syk. Utilregnelighet basert på det medisinske prinsipp er således

---

⁶⁴ Jf. Gröning (2015) s. 128.

⁶⁵ Se Andenæs (2004) s. 288.

⁶⁶ Jf. Ibid s. 288

⁶⁷ Eks. straffeloven 1902 § 44.

⁶⁸ Se Prop. 154 L (2016–2017) s. 19.

⁶⁹ Jf. Gröning (2016) s. 137–138.

utelukkende avhengig av om lovbryteren var i en bestemt medisinsk tilstand på gjerningstidspunktet.⁷⁰

Det er vanskelig å trekke grensen for hvilke psykiske lidelser som skal kvalifisere til utilregnelighet, men ved å konstruere en regel basert på den medisinske modellen, kan dette gjøre grensen enklere å trekke. Når man baserer en regel på medisinske kriterier, vil den ha klarere og objektive grenser for hva som medfører og ikke medfører utilregnelighet. Slikt sett kan normen være enklere å praktisere. Det er her likevel viktig å påpeke at den strafferettslige definisjonen av utilregnelighet ikke nødvendigvis samsvarer med medisinske sykdomsdefinisjoner. Velger man en slik modell, vil det da kunne oppstå spørsmål om *hvor syk* man må være før man er utilregnelig i strafferettslig forstand. En annen ulempe ved at vurderingen baserer seg på rent objektive kriterier er at ordlyden blir lite fleksibel, og det er lite (eller ingen) rom for skjønn i det enkelte tilfellet.

Det *psykologiske prinsipp* innebærer at tilregnelighet defineres ut fra vilkår om lovbyters psykologiske tilstand og innstilling til handlingen. En regel konstruert på dette prinsippet inneholder typisk kun vilkår om lovbyters «evne til innsikt og fri viljebestemmelse». ⁷¹ Til forskjell fra det medisinske prinsipp, kan hvem som helst i utgangspunktet regnes som utilregnelig etter en lovbestemmelse basert på dette prinsippet da det ikke stilles medisinske krav. Det må etter dette prinsippet foretas en konkret vurdering av hva lovbyters har forstått om handlingens straffbarhet, uten at man knytter dette direkte til en medisinsk diagnose. En svakhet ved dette prinsippet, er at det vil være vanskelig å bedømme skyldene uten å trekke inn medisinske kriterier. Dette kan medføre forskjellsbehandling eller uheldige resultat, og en bestemmelse konstruert på dette prinsipp vil nok fungere dårlig i praksis. Tilregnelighetsutvalget påpeker også dette i sin utredning av straffeloven § 20.⁷²

Det *blandende prinsipp* er den modellen som er dominerende i verden når det kommer til konstruksjon av utilregnelighetsregler.⁷³ Den blandede modellen inneholder elementer både fra det medisinske prinsipp og det psykologiske prinsipp. En lovbestemmelse konstruert på dette prinsippet, vil inneholde både medisinske eller biologiske tilstandsvilkår og tilleggsvilkår som

---

⁷⁰ Se f.eks. Andenæs (2004) s. 240–241.

⁷¹ Se Prop. 154 L (2016–2017) s. 19.

⁷² Se NOU 2014: 10 s. 47.

⁷³ Se *ibid* kapittel 7.

krever at tilstanden har hatt en form for innvirkning på handlingen.⁷⁴ Denne innvirkningen kan for eksempel defineres gjennom vilkår knyttet til lovbrysterens (psykologiske) evne til å forstå konsekvensen av handlingen eller kontrollen over denne.⁷⁵ Det er vanlig å kreve årsakssammenheng mellom den medisinske tilstanden og *lovbruddet*, slik at tilstanden er årsak for handlingen.⁷⁶ Alternativt kan det stilles krav om årsakssammenheng mellom den psykiske lidelsen og utilregnelighet, slik at det stilles krav om at lovbrysteren begår lovbruddet *fordi* han eller hun er utilregnelig.

En fordel med å konstruere en regel på en kombinasjon av biologiske og psykologiske kriterier, er at det blir mer åpent hva som faller innunder utilregnelighetsbegrepet, og det åpner for en mer individuell vurdering av det enkelte tilfellet. Det er en fordel at det medisinske kriteriet beholdes, men at det samtidig brukes psykologiske tilleggskriterier, slik at vurderingen blir mer nyansert. Bruken av både objektive og subjektive kriterier kan på en side gjøre vurderingen mer treffsikker. Samtidig kan en regel basert på det blandede prinsipp av samme årsaker medføre forskjellsbehandling. Det at vurderingen blir mer skjønnsmessig og konkret, gjør at faren for forskjellsbehandling blir større. Videre kan et krav om årsakssammenheng gjøre det vanskeligere å føre bevis for at tilstanden har hatt innvirkning på handlingen eller utilregneligheten.

Den nye straffeloven § 20 bygger etter forarbeidene på et *modifisert* blandet prinsipp, og krever ikke slik årsakssammenheng.⁷⁷ Det uttales i proposisjonen at det avgjørende er at «lovbrysteren var utilregnelig mens han foretok lovbruddet, ikke at han begikk lovbruddet fordi han var utilregnelig».⁷⁸ Utilregneligheten knyttes da i stor grad til medisinske kriterier, og tilstandens innvirkning på lovbruddet er fortsatt uten betydning. Det såkalte modifiserte blandede prinsippet har dermed fortsatt en del likehetstrekk med det medisinske prinsipp.

---

⁷⁴ Jf. Gröning mfl. (2019) s. 487.

⁷⁵ Se Prop. 154 L (2016–2017) s. 19 pkt. 4.1.

⁷⁶ Se *ibid* s. 55.

⁷⁷ Jf. Innst. 296 L (2018–2019) s. 1; Prop. 154 L (2016–2017) s. 7.

⁷⁸ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 55.

2.6 Grunnleggende prinsipper og hensyn bak reguleringen av tilregnelighet

En forutsetning for regulering av utilregnelighet, er at reglene gjenspeiler de underliggende grunnverdiene i strafferetten, hvilket stiller krav til hvordan regelen skal utformes. Det må regnes som en grunnleggende målsetning at regelen er treffsikker, i tillegg til at den må være praktisk anvendelig og forsvarlig.⁷⁹ I forarbeidene trekkes det videre fram at reglene ikke må være stigmatiserende.⁸⁰ Strafferettens regler generelt, og utformingen av disse, må videre gjenspeile rettsordenens konstitusjonelle grunnverdier, slik som forutberegnelighet, likebehandling og kravet til klarhet.⁸¹

En regel om utilregnelighet må altså for det første være treffsikker. Med treffsikkerhet forstår jeg at regelen skal omfatte de tilstandene det ut fra begrunnelsene for utilregnelighet er ønskelig at den skal omfatte, og ikke fler. Reglene må kunne «identifisere de som ikke kan klandres, slik at området for ansvarsfrihet verken blir for lite eller for stort».⁸² For at regelen skal være treffsikker, må utilregnelighetsnormen være tilstrekkelig definert og avgrenset gjennom lovens vilkår.

Regelen må videre være praktisk anvendelig og forsvarlig. Med anvendelighet forstår jeg at normen må være enkel for domstolen å praktisere. At regelen må være forsvarlig, knytter seg videre til hvilke konsekvenser den har i tilknytning til individets rettsstilling. Hvorvidt normen er enkel å praktisere, henger blant annet sammen med hvilket system regelen bygger på. Det kan argumenteres for at en regel som struktureres på bakgrunn av det medisinske prinsipp, og dermed baserer utilregnelighetsbegrepet på medisinske tilstandskriterier, vil være enklere å anvende enn en regel konstruert på et blandet prinsipp. Samtidig vil en regel konstruert på et blandet prinsipp kunne være mer *treffsikker*, da kriteriene for utilregnelighet kan utformes mer nøyaktig.⁸³

En regel om utilregnelighet må også ivareta de grunnleggende prinsippene strafferetten bygger på. Lovbestemmelsen må for det første være klar og presis i sin formulering. Kravet til klarhet

---

⁷⁹ Se Innst. 296 L (2018–2019) s. 2; Gröning (2015) s. 129.

⁸⁰ Se Prop. 154 L (2016–2017) s. 66; NOU 2014: 10 s. 111 og s. 132.

⁸¹ Se Gröning mfl. (2019) s. 40 flg.

⁸² Jf. Gröning (2015) s. 128.

⁸³ Se Gröning (2015) s. 132 flg.

og presisjon er et utslag av det strenge lovkravet på strafferettens område. Lovkravet, eller legalitetsprinsippet, er et grunnleggende prinsipp i rettsstaten som forutsetter at ingen kan straffes uten hjemmel i lov, jf. Grunnloven § 96.⁸⁴ At lovens ordlyd må være klar og presis, henger sammen med hensynet til forutberegnelighet. Med forutberegnelighet forstår jeg at den enkelte skal kunne forutse sin rettsstilling gjennom å lese lovens ordlyd. Hensynet til forutberegnelighet og klarhet må nødvendigvis avveies mot hensynet til en fleksibel lovtekst.

Det er videre et grunnleggende hensyn i strafferetten og rettsstaten generelt at like tilfeller behandles likt, jf. Grunnloven § 98. Prinsippet om likebehandling er egnet til å ivareta hensynet til forutberegnelighet. I dette prinsippet ligger det samtidig et vern mot diskriminering.

I forbindelse med fremstillingen videre er det nødvendig å ha i bakhodet at utforming av regler om utilregnelighet er en kompleks oppgave, og det er problematisk for lovgiver å konstruere en regel som ivaretar alle de hensyn og prinsipper som nevnt her. De ulike målsetningene og prinsippene vil stå i et visst spenningsforhold til hverandre, og alle kan neppe fullt ut realiseres på samme tid.

---

⁸⁴ Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven – Grl.)

3 Den tidligere straffeloven § 20

3.1 Oversikt

I det følgende skal den tidligere straffeloven § 20 omtales. Punkt 3.2 inneholder en rettsdogmatisk analyse av vilkåret «psykotisk», og i punkt 3.3 drøfter jeg kort hvordan vilkåret er anvendt i underrettspraksis.

Forut for lovendringen av 1. oktober 2020 lød straffeloven § 20:

«§ 20. Tilregnelighet

For å kunne straffes må lovbryteren være *tilregnelig* på handlingstidspunktet. Lovbryteren er *ikke tilregnelig dersom han på handlingstidspunktet er*

- a. under 15 år,
- b. *psykotisk*,
- c. psykisk utviklingshemmet i høy grad, eller
- d. har en sterk bevissthetsforstyrrelse.

Bevissthetsforstyrrelse som er en følge av selvforskyldt rus, fritar ikke for straff».⁸⁵

Vilkåret «psykotisk» kom inn i straffeloven 1902 i § 44 ved lovendring i 1997 og erstattet vilkåret «sinnssyk».⁸⁶ Årsaken bak endringen var blant annet at vilkåret «sinnssyk» ble ansett for å være mer stigmatiserende og belastende for pasienten enn «psykotisk».⁸⁷ I tillegg ble begrepet «psykotisk» ansett for å være den mest «presise og tidsriktige angivelsen av de sinnslidelser» som er relevante for spørsmålet om tilregnelighet.⁸⁸

Da straffeloven 2005 trådte i kraft, ble psykosevilkåret beholdt og videreførte gjeldende rett.⁸⁹ De rettskilder som omhandler straffeloven 1902 § 44 er følgelig av relevans også for forståelsen

---

⁸⁵ Min kursivering

⁸⁶ Jf. lov 17 januar 1997 nr. 11 om endringer i straffeloven m.v.

⁸⁷ Andenæs (2004) s. 302.

⁸⁸ Jf. Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 28

⁸⁹ Jf. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 423.

av «psykotisk» i straffeloven 2005 § 20. Særlig forarbeidene til endringen av straffeloven 1902 § 44 er omfattende og gir viktig veiledning for forståelsen av dette vilkåret.⁹⁰

Tilregnelighet er en forutsetning for straffansvar, jf. bestemmelsens første ledd, og må foreligge «på handlingstidspunktet». Ordlyden «på handlingstidspunktet» forstås som at tilregnelighetskriteriet må være oppfylt i det øyeblikket den straffbare handlingen utføres. Dette innebærer at lovbrysterens tilregnelighet forut for og i etterkant av lovbruddet er uten betydning for tilregnelighetsvurderingen.⁹¹

Den tidligere straffeloven § 20 bygger på det medisinske prinsipp og gir uttrykk for en absolutt unnskyldningsgrunn.⁹² Det er etter bestemmelsen irrelevant hvorvidt lovbrysterens tilstand innvirket på handlingen eller hvorvidt «handlingen var sykelig motivert».⁹³ Befant lovbrysteren seg i en tilstand som nevnt i annet ledd i det øyeblikk den straffbare handling fant sted, så er han ikke tilregnelig og må frifinnes.

3.2 Vilkåret «psykotisk»

Vilkåret «psykotisk» forstås som at personen har en forstyrret virkelighetsoppfatning.⁹⁴ Ordlyden i seg selv gir ikke nærmere veiledning på hvilke tilstander som faller innunder vilkåret, og vilkåret må tolkes i lys av øvrige rettskilder for å trekke grensen for kriteriets anvendelsesområde.

Ordlyden «psykotisk» har klare referanser til det medisinske psykosebegrepet. En psykosetilstand kjennetegnes av at en person befinner seg i en forvirringstilstand hvor vedkommende opplever ting som ikke er virkelige.⁹⁵ Det viktigste kjennetegnet på en psykosetilstand er at man ikke klarer å foreta en realistisk vurdering av den sykes forhold til omverdenen og at personens forhold til virkeligheten er i vesentlig grad forstyrret.⁹⁶ I forarbeidene til straffeloven 1902 § 44 uttales det at en psykosetilstand kjennetegnes ved at «[e]vnen til å reagere adekvat på vanlige inntrykk og påvirkninger mangler. Den psykotiske

---

⁹⁰ Særlig NOU 1990: 5 og Ot.prp. nr. 87 (1993–1994).

⁹¹ Gröning mfl. (2019) s. 490.

⁹² Se punkt 2.5.

⁹³ Jf. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 217 pkt. 15.3.

⁹⁴ Se punkt 2.4.

⁹⁵ Jf. ibid.

⁹⁶ Se NOU 1990: 5 s. 38; Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 22.

mister ofte kontrollen over tanker, følelser og handlinger. De intellektuelle funksjoner kan derimot være i behold. Grensen mellom psykoser og andre sjelelige lidelser er ikke skarp».⁹⁷ Det er med andre ord lovbrysterens sviktende realitetsforståelse sammenlignet med en normal eller rasjonell reaksjon på inntrykk og påvirkninger som er av betydning. Hvilket lovbrudd som er begått, er uten betydning for spørsmålet om tilregnelighet.⁹⁸

I Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) på side 217 uttales det at psykose i strafferettslig forstand omfatter de «tilstander som psykiatrien til enhver tid regner som psykose». Tatt på ordet, kan denne uttalelsen tas til inntekt for at det rettslige psykosekriteriet er sammenfallende med det medisinske psykosebegrepet. Slik kan psykosevilkåret imidlertid ikke forstås. Dommen inntatt i Rt. 2008 s. 549 A kan tjene som eksempel på dette. Spørsmålet i saken var om en person tiltalt for drap, var strafferettslig tilregnelig da han hadde begått lovbruddet mens han var medisinsk psykotisk utløst av amfetaminrus. Retten la til grunn at en forbigående psykose fremkalt ved selvforskyldt rus, ikke er en straffriende psykose selv om lovbrysteren var psykotisk i medisinsk forstand.⁹⁹ Det rettslige psykosekriteriet er således ikke sammenfallende med den medisinske forståelsen av psykose.

Et spørsmål er hvor lenge psykosetilstanden må vedvare for å oppfylle vilkåret «psykotisk». I Rt. 2008 s. 549 A avsnitt 36 uttales det at realitetsbristen må være av «en viss varighet og ikke [være] avspilt i løpet av få timer».¹⁰⁰ At realitetsbristen må være av en viss varighet og vare i flere timer er en noe upresis retningslinje.

Spørsmålet om psykosens varighet gjør seg særlig gjeldende ved grensedragningen mellom en straffriende psykose og en psykose som skyldes selvforskyldt rus, hvilket ikke fritar for straffansvar jf. tidl. straffeloven § 20 annet ledd. I Rt. 2011 s. 774 A mente de sakkyndige at tiltalte var klinisk psykotisk da lovbruddet ble begått, men psykosen ble i strafferettslig forstand ansett for å være en forbigående rusutløst psykose, og derfor ikke straffriende. Tilstanden var utløst av hasj, og hadde gått over av seg selv etter cirka to og en halv uke.¹⁰¹ Rt. 2010 s. 346 A gjaldt et tilfelle der psykosen slapp taket først bortimot en måned etter tiltalte hadde sluttet å ruse seg. Man fant at psykosen hadde til dels sammenheng med rusmiddelmisbruk, men mye

---

⁹⁷ jf. Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 22; Rt. 2008 s. 549 A avsnitt 33.

⁹⁸ Jf. NOU 1990: 5 s. 38.

⁹⁹ Se avsnitt 28 flg.

¹⁰⁰ Jf. også NOU 1974:17 s. 43.

¹⁰¹ Se avsnitt 15.

tydet på at han hadde en psykotisk grunnlidelse. Det var ikke grunnlag for å konstatere at psykosen var utløst av selvforskyldt rusmiddelbruk alene, og retten fant at vedkommende var psykotisk.¹⁰² Rettspraksis tyder på at i tilfeller hvor en rusutløst psykosetilstanden vedvarer opp mot en måned eller mer, kan det medføre at personen regnes som «psykotisk» i relasjon til straffeloven § 20 første ledd annet punktum bokstav b, særlig dersom det trolig ligger en psykoselidelse i grunn. Også på dette punkt vil det strafferettslige psykosevilkåret være snevrere enn den medisinske forståelsen av psykose.

Psykosevilkåret omfatter en stor variasjon av tilstander, og i forarbeidene fremheves særlig schizofreni, paranoia og manisk depressiv psykose (bipolar lidelse) som eksempler på slike lidelser.¹⁰³ I forarbeidene til endringen av straffeloven 1902 § 44 heter det at psykosetilstandene kan deles inn i fire hovedgrupper: tenknings- og kontaktforstyrrelser, stemningslidelser, forvirringstilstander/delir og sløvetstilstander. I tillegg nevnes også reaktiv psykose.¹⁰⁴

Med tenknings- og kontaktforstyrrelser siktes det til lidelser som medfører at personen typisk har hallusinasjoner, klare vranglidelser eller ideer om påvirkning utenfra, for eksempel schizofreni. Ofte kan det være utløsende for kriminelle handlinger at personen føler seg forfulgt eller at han må forsvare seg mot noe.¹⁰⁵ Kategorien stemningslidelser omfatter tilstander hvor personens stemningsleie er forskjøvet enten i depressiv eller oppstemt retning. Det skal mer til enn en «normal» nedforhet eller lettere grader av oppstemthet for at det skal kvalifisere til «psykotisk». Personer med bipolare lidelser har en tendens til å svinge mellom episoder av oppstemthet og nedstemthet, men har også perioder hvor vedkommende fungerer som normalt og ikke kan sies å være «psykotisk».¹⁰⁶

En forvirringstilstand kjennetegnes av at personen er desorientert hva gjelder tid, sted og situasjon og at han har vanskelig for å motta informasjon og holde på den. Det er en form for bevissthetsforstyrrelse som ofte fremkalles ved bruk av rusmidler eller sterke legemidler. Det er særlig der slike tilstander varer over lengre tid, og spesielt hvis den er vedvarende etter eventuell ruspåvirkning er avsluttet, at den må vurderes som en psykosetilstand.¹⁰⁷ Sløvetstilstander, som demens, er en skade på hjernen som fører til svekkelse av diverse

---

¹⁰² Se avsnitt 10 flg.

¹⁰³ Jf. Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 217.

¹⁰⁴ Jf. NOU 1990: 5 s. 39 flg.; Ot.prp.nr. 87 (1993–1994) s. 22–23.

¹⁰⁵ Jf. NOU 1990: 5 s. 39.

¹⁰⁶ Jf. Ibid s. 39–40.

¹⁰⁷ Jf. Ibid s. 40.

psykiske funksjoner, for eksempel evnen til logisk tenkning.¹⁰⁸ Reaktiv psykose er en akutt eller forbigående psykose som kjennetegnes av at den fremtrer som en reaksjon på noe belastende personen har vært utsatt for, enten av fysisk eller psykisk karakter.¹⁰⁹

Oppsummert vil det avgjørende for at en lovbrøyer ikke er tilregnelig etter den tidligere straffeloven § 20 første ledd annet punktum bokstav b, utelukkende være om han eller hun var «psykotisk» på det tidspunkt den straffbare handlingen ble foretatt. Det rettslige psykosevilkåret har et annet innhold enn det medisinske psykosebegrepet, likevel slik at det medisinske begrepet er viktig for forståelsen av det rettslige vilkåret. Den viktigste forskjellen er kravet om symptomtyngde for at en psykosetilstand skal foreligge i rettslig sammenheng.

3.3 Vilåret «psykotisk» i underrettspraksis

3.3.1 Oversikt

I det følgende skal jeg se nærmere på nyere underrettspraksis for å se hvordan domstolen har forholdt seg til vurderingen av vilkåret «psykotisk» i praksis. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i nyere rettsavgjørelser da dette er mest hensiktsmessig for å besvare den overordnede problemstillingen om å belyse hvilke endringer den nye straffeloven § 20 har gjort gjeldende rett.

3.3.2 TAHER-2020-5113

Saken gjaldt en 22 år gammel mann som drepte sin søster og deretter forsøkte å begå terrorhandling rettet mot Al-Noor Islamic Centre i Bærum. Handlingene var motivert av tiltaltes oppfatning om at Europa er under angrep fra mennesker med annen etnisk bakgrunn, kultur og religion. Det ble oppnevnt 3 sakkyndige for å vurdere gjerningsmannens tilregnelighet. Samtlige konkluderte med at tiltalte var tilregnelig.

Det fremgår av rettens premisser at den sakkyndige vurderingen blir tillagt avgjørende vekt for vurderingen av gjerningsmannens tilregnelighet. Retten tar tilsynelatende ikke selvstendig stilling til tilregnelighetsspørsmålet, men gjengir mer eller mindre det som fremkommer av de sakkyndiges vurdering og slutter seg til dette. Retten uttaler at «ingen av de sakkyndige [har]

---

¹⁰⁸ Jf. NOU 1990: 5 s. 41.

¹⁰⁹ Jf. Ibid s. 41.

konkludert med at tiltalte var medisinsk psykotisk på gjerningstidspunktet. De har heller ikke diagnostisert ham med andre sjelelige lidelser, noe retten finner å legge til grunn». Etter en gjennomgang av de sakkyndiges vurdering, uttaler retten videre at det etter «rettens syn [...] ikke [er] fremkommet momenter under hovedforhandlingen som gir grunn til å trekke de sakkyndiges konklusjon med hensyn til manglende psykose i tvil». Retten konkluderte så med at tiltalte var tilregnelig.¹¹⁰

3.3.3 *TNOGU-2019-69775*

Saken gjaldt en 16 år gammel gutt som drepte en 16 år gammel jente med kniv, samt påførte en voksen som forsøkte å avverge angrepet grov kroppsskade. Når det kom til spørsmålet om tilregnelighet, konkluderte de sakkyndige først med at tiltalte var «psykotisk» i gjerningsøyeblikket og derfor utilregnelig. Senere endret de sakkyndige konklusjon til at tiltalte var tilregnelig.

Tingretten legger til grunn at det konklusjonen i den siste erklæringen som vil være veiledende for vurderingen, men at «[e]ttersom de sakkyndige har endret konklusjon underveis i rettsprosessen, går retten imidlertid også noe inn på de øvrige erklæringene som inngår i rettens samlede helhetsvurdering». Retten gjennomgår så de ulike sakkyndige rapportene, før den kommer med en grundig og selvstendig vurdering av tilregnelighetsspørsmålet. Retten konkluderer med at tiltalte ikke var psykotisk, og uttaler at «det ikke holdepunkter for at det var tilstede en [psykoselidelse] eller en sykdomsutvikling som innebar en realitetsbrist hos han på gjerningstidspunktet». Det avgjørende for retten var at tiltalte ikke mangler realitetsforståelse og at han tilsynelatende er svært bevisst og til stede.¹¹¹ Tiltalte ble også funnet strafferettslig tilregnelig ved Lagmannsrettens ankebehandling.¹¹²

3.3.4 *TAHER-2018-157155*

Saken gjaldt en mann som forsøkte å drepe en annen ved å knivstikke ham gjentatte ganger med en kjøkkenkniv. Den tiltalte hadde tidligere vært idømt tvungent psykisk helsevern for drapsforsøk, og vært innlagt flere ganger i psykotisk tilstand. Når det kommer til vurderingen av tilregnelighetsspørsmålet i denne saken, fatter domstolen seg i korthet. Tingretten uttaler at

---

¹¹⁰ Sammenfatning basert på TAHER-2020-5113.

¹¹¹ Sammenfatning basert på TNOGU-2019-69775.

¹¹² Jf. LE-2019-122942.

«spørsmålet om tilregnelighet ikke er beheftet med tvil», og viser til de sakkyndiges konklusjon om psykose i gjerningsøyeblikket uten å gå nærmere inn på dette.¹¹³

3.3.5 TOSLO-2013-61523-1 (*Halloween-dommen*)

Saken gjaldt en mann som knivstakk to personer der en døde og en fikk alvorlige skader. Han fulgte deretter etter en tredjeperson og truet ham med kniven. De sakkyndige fant at tiltalte uten tvil var psykotisk i *klinisk* forstand på handlingstidspunktet, men det var uenighet om psykosen måtte anses for å være en følge av selvforskyldt rus og dermed ikke kunne fritas for straff, jf. straffeloven 1902 § 45. Tiltalte hadde forut for lovbruddet hatt to episoder der han var klinisk psykotisk, der den ene var rusutløst og den andre ikke var det. Tingretten redegjør i sine premisser for hendelsesforløpet, tiltaltes historikk og hans tilstand etter gjerningstidspunktet, samt de sakkyndiges erklæringer, og vurderer selvstendig tilregnelighetsspørsmålet på bakgrunn av dette.¹¹⁴

3.3.6 *Oppsummering*

Selv om det etter den tidligere straffeloven § 20 var retten som skulle avgjøre spørsmålet om tiltaltes tilregnelighet, viser underrettspraksis at i de tilfeller det ikke hersker tvil om gjerningspersonens tilregnelighet, det vil si i de tilfeller der sakkyndige er enige om konklusjonen, forholder retten seg til denne konklusjonen. De sakkyndige tok således stilling til om tiltalte i rettslig forstand var utilregnelig på handlingstidspunktet. Det er først i situasjoner der de sakkyndige er uenige, og det derfor var tvil om tiltaltes tilregnelighet at retten får en mer selvstendig rolle og vurderer tilregnelighetsspørsmålet på egenhånd.

---

¹¹³ Sammenfatning basert på TAHER-2018-157155.

¹¹⁴ Sammenfatning basert på TOSLO-2013-61523-1.

4 Kritikk og reformforslag

4.1 Introduksjon

Behovet for og utformingen av en regel om skylddevne har alltid vært gjenstand for debatt. Særlige hvilke psykiske lidelser eller diagnoser som skal kunne medføre straffrihet har vært et emne for diskusjon. Det har også vært et viktig spørsmål hvordan en slik regel skal utformes og hvilket prinsipp den skal konstrueres på bakgrunn av. Som nevnt tidligere har det rådende prinsippet i norsk rett vært det medisinske prinsipp.¹¹⁵

Den tidligere straffeloven fungerte § 20 tilsynelatende bra fram til 22.juli-saken.¹¹⁶ Her ble tiltalte erklært psykotisk i gjerningsøyeblikket og dermed ikke tilregnelig av to sakkyndige, og senere erklært tilregnelig i gjerningsøyeblikket av to andre sakkyndige. Det er ikke første gang de sakkyndige ikke er samstemte, men denne saken vakte stor oppmerksomhet mot rettspsykiaternes stilling i norsk strafferett.¹¹⁷ 22.juli-saken endte med at retten fant tiltalte tilregnelig og holdt ham fullt ut straffansvarlig for sine handlinger. I kjølvannet av denne rettssaken ble det varslet en omfattende gjennomgang av rettspsykiatrien hvilket førte til en rekke lovendringer, deriblant endringen av straffeloven § 20.

4.2 22.juli-saken som vendepunkt

RG 2012 s. 1153 (22.juli-saken) omhandler en 32 år gammel mann som ble dømt til 21 års forvaring for to terrorhandlinger. Tiltalte drepte åtte og alvorlig skadet ni personer da han sprengte en bombe i Regjeringskvartalet i Oslo, og drepte senere samme dag 69 personer og skadet ytterligere 33 ved eller som følge av skyting.¹¹⁸

Det springende punkt i 22.juli-saken var om tiltalte var tilregnelig eller ikke. I første omgang oppnevnte retten to sakkyndige for å vurdere tiltaltes tilregnelighet. Husby/Sørheim fant at tiltalte var utilregnelig som følge av paranoid schizofreni både på handlingstidspunktet og på

---

¹¹⁵ Jf. punkt 2.5.

¹¹⁶ RG 2012 s.1153 (Oslo Tingrett)

¹¹⁷ Se f.eks. avgjørelsene i punkt 3.3.

¹¹⁸ Sammenfatning bygger på RG 2012 s. 1153.

undersøkelsestidspunktet. Senere oppnevnte domstolen ytterligere to sakkyndige.¹¹⁹ Aspaas/Tørrissen konkluderte med at tiltalte var tilregnelig, og at han ikke var paranoid schizofren, men hadde en dyssosial personlighetsforstyrrelse med psykopati og narsissistisk personlighetsforstyrrelse.

22. juli-saken var en svært profilert sak, og de sakkyndiges uenighet vakte stor oppmerksomhet. Hvordan to par med sakkyndige kunne komme med to vidt forskjellige konklusjoner var vanskelig å forstå, og skapte tvil om rettspsykiatriens stilling generelt. Tvilen ble forsterket av at den rettsmedisinske kommisjonen, som ikke hadde hatt noen innsigelser mot Husby/Sørheims erklæring, hadde flere innsigelser mot Aspaas/Tørrissen.

Ettersom det var uenighet blant de sakkyndige, berodde det i større grad på domstolen å vurdere tiltaltes tilregnelighet. Tingretten uttaler at:

«[n]år de rettsoppnevnt sakkyndige konkluderer forskjellig, må retten gå inn i premissene i de rettspsykiatriske erklæringene og vurdere disse opp mot de sakkyndiges muntlige forklaringer og den øvrige bevisførsel under hovedforhandlingen, jf. Rt-2003-23 [...]. Det er med andre ord ikke tilstrekkelig å vise til at det er uenighet blant de sakkyndige, for deretter å konkludere med at beviskravet ikke er oppfylt».¹²⁰

I vurderingen tar tingretten utgangspunkt i de to sakkyndige vurderingene og vurderer deretter selvstendig hvorvidt tiltalte lider av diagnosene som de ulike rapportene konkluderte med.

Det fremgår av tingrettens premisser at det kun var Husby/Sørheim som fant psykose hos tiltalte, mens Aspaas/Tørrissen og øvrig helsepersonell konkluderte med tilregnelighet. Saken resulterte i at domstolen fant tiltalte tilregnelig, og han ble dømt til 21 års forvaring.

4.3 Sentrale punkt for kritikk

Den tidligere straffeloven § 20, og den medisinske modellen den bygger på, ble i etterkant av 22.juli-saken omdiskutert og kritisert. Saken vakte stor oppmerksomhet, hvilket synliggjorde særtrekkene ved den norske utilregnelighetslæren og reiste spørsmål om den daværende regelen

---

¹¹⁹ Jf. RG 2012 s. 240 (Oslo tingretts kjennelse).

¹²⁰ Jf. RG 2012 s.1153 s. 74 pkt. 6.2.

fungerte tilfredsstillende. Diskusjonen handlet i stor grad om det prinsipielle ved utilregnelighetsreglene og om rettspsykiatriens rolle i tilregnelighetsvurderingen.

Diskusjonen rundt rettspsykiatriens rolle i spørsmålet om tilregnelighet, har sin rot i de sakkyndige vurderingene som ble foretatt i 22.juli-saken. I tillegg til at Husby/Sørheim og Aspaas/Tørrissen kom til ulik konklusjon på tilregnelighetsspørsmålet, gjorde de konsekvent ulike vurderinger av de aktuelle generelle kriteriene for schizofreni i ICD-10, og konkluderte på ulikt grunnlag med at tiltalte ikke oppfylte kriteriene for paranoid psykose.¹²¹ Ingen av de sakkyndige mente at dette var et grensetilfelle. Dette er problematisk i lys av rettsikkerheten, da to sett sakkyndige kommer til forskjellig konklusjon, basert på samme materiale.

Diskusjonen rundt 22.juli-saken satte fart på diskusjonen av rettspsykiatriens rolle generelt. De sakkyndige ble kritisert for å være for lite uavhengige og det ble hevdet at sakkyndige hadde for stor innflytelse på avgjørelsen i straffesaker. Praksis etter den tidligere straffeloven § 20 var som vist i punkt 3.3 at de sakkyndige vurderte om lovbrøteren var utilregnelig etter lovens vilkår, og således uttalte seg om lovbrøterens skyldevne. Spørsmålet om vilkårene for utilregnelighet er oppfylt, er rettsanvendelse, og burde derfor være en vurdering overlatt til domstolen alene. De sakkyndige ble ansett for å ha en for stor innflytelse på et område som var utenfor deres kompetanse, samtidig som domstolen kan kritiseres for å ha hatt en for tilbaketrukket rolle og lent seg på de sakkyndiges konklusjoner.

Lovgiver forsøkte ved lovendring av 1. oktober 2020 å klargjøre denne rollefordelingen. For å gi domstolen mer skjønn og mulighet til å ta selvstendige vurderinger, ble det foreslått at man burde gå bort fra det medisinske prinsippet, og over til et blandet prinsipp.¹²² Det kan stilles spørsmål ved om strafferettspleien er best tjent med en lovbestemmelse konstruert på den medisinske modellen, eller om et blandet prinsipp er en bedre løsning. I det følgende skal det ses nærmere på NOU 2014: 10, hvor dette spørsmålet drøftes inngående.

---

¹²¹ ICD-10 er et psykiatrisk diagnosesystem som Norge iht. internasjonale avtaler er forpliktet til å følge.

¹²² Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 55.

4.4 NOU 2014: 10

22.juli-saken reiste en omfattende prinsipiell diskusjon om straffelovens utilregnelighetsregler og rettspsykiatriens rolle ved avgjørelsen av tiltaltes tilregnelighet. Som følge av dette ble det nedsatt et utvalg som skulle vurdere blant annet straffelovens regler om tilregnelighet. Etter en omfattende og grundig utredet prosess, foreslo Tilregnelighetsutvalget følgende utforming av straffeloven § 20 første ledd bokstav a:

«Den som på handlingstidspunktet [...] av retten anses for å ha vært

- a) *psykotisk* eller *i en tilstand som med hensyn til sviktende funksjonsevne, forstyrret tenkning og for øvrig manglende evne til å forstå sitt forhold til omverdenen, må likestilles med å være psykotisk,*

[...]

er ikke strafferettslig ansvarlig». ¹²³

Utvalget gikk inn for å beholde vilkåret «psykotisk», men anvendelsesområdet ble noe endret. I likhet med den tidligere straffeloven § 20, ønsket også utvalget at regelen skulle konstrueres med utgangspunkt i det medisinske prinsipp.

Vilkåret «psykotisk» ble beholdt da det ble ansett for å avgrense hvilken gruppe lidelser som bør kunne medføre straffrihet på en klar og hensiktsmessig måte. Utvalget mente at det strafferettslige psykosebegrepet ikke fullt ut burde baseres på det medisinske, da dette ikke skiller mellom mer og mindre inngripende symptomer. Det rettslige psykosebegrepet skulle derfor være *snevvrere* enn det medisinske ettersom det i rettslig sammenheng må kreves en mer markant styrkegrad av symptomer sammenlignet med psykiatrien. Det avgjørende for om en psykose foreligger i rettslig forstand er at symptomene er så fremtredende at personen «i alminnelighet og med stor sikkerhet er uten evne til å vurdere sitt forhold til omverdenen». For å forhindre at anvendelsesområdet for det rettslige psykosebegrepet blir for vidt og uklart, ble det derfor foreslått en presisering i lovteksten ved å vise til de sentrale symptomene for psykoser.¹²⁴

---

¹²³ Min kursivering. Se NOU 2014: 10 s. 380 for fullstendig ordlyd.

¹²⁴ Jf. NOU 2014: 10 s. 111.

Lovforslaget utvider kretsen av personer som kan anses utilregnelig på grunn av psykiske lidelser gjennom formuleringen «[...] eller i en tilstand som [...] må likestilles» med å være psykotisk. Dette er en *snever* utvidelse, og utgangspunktet er at vilkåret «psykotisk» dekker de fleste tilstander som kan medføre straffrihet. Det kan tenktes tilstander som ikke medfører psykose, men som likevel burde kvalifisere til straffrihet og derfor ble denne utvidelsen foreslått. Det fremgår av utredningen at det kun er aktuelt å frifinne for straff dersom personen «på handlingstidspunktet befant seg i [en avvikstilstand] som er like inngripende på følelsesliv, tankeliv, funksjonsevne og persepsjon som en aktiv psykose». ¹²⁵ Utvidelsen bidrar også til å kvalifisere det rettslige psykosebegrepet og får fram at det ikke nødvendigvis samsvarer med den medisinske forståelsen.

Etter 22. juli-saken var det flere som hevdet at utilregnelighetsregelen ikke lenger burde bygge på det medisinske prinsipp, og at man burde gå over til en blandet modell. ¹²⁶ Tilregnelighetsutvalget fant at det vil trekke en klarere grense for hvem som omfattes av regelen og ikke, og dermed bidra til å skape forutberegnelighet, dersom man velger det medisinske prinsipp. En regel basert på et blandet prinsipp vil være vagere og mindre presis, og ha større rom for skjønnsmessige vurderinger. Dette kan i verste fall lede til mer vilkårlig bedømmelse av tilregneligheten, fordi vurderingen blir svært konkret. En tilregnelighetsvurdering bør så langt det lar seg gjøre, bygge på empirisk, systematisert kunnskap om alvorlige psykiske avvikstilstander og ikke påvirkes av tilfeldige subjektive overveielser fra fagdommer mv. Dette lar seg best gjøre der bestemmelsen bygger på et modifisert medisinsk prinsipp. ¹²⁷

Utvalgets formulering «den som [...] av retten anses for å ha vært» får fram at vilkåret «psykotisk», samt det likestillende alternativet, er *rettslige* vilkår. Formuleringen tydeliggjør rollefordelingen mellom domstolen og de sakkyndige. Den sakkyndiges rolle er å uttale seg om den medisinske situasjonen og ikke uttale seg om vilkårene for utilregnelighet er oppfylt. Dette er rettsanvendelse som skal foretas av domstolen. Slik utvalgets forslag er formulert, vil bestemmelsen gjøre at vurderingene på den ene siden blir mindre overlatt til dommerens skjønn, men samtidig forhindre at den sakkyndige får en for stor rolle i vurderingen.

---

¹²⁵ Jf. NOU 2014: 10 s. 140.

¹²⁶ Jf. punkt 4.3.

¹²⁷ Jf. NOU 2014: 10 s. 94.

Tilregnelighetsutvalget konkluderer i sin utredning med at den medisinske modellen og psykosevilkåret beholdes, men mykes opp noe. En lignende utforming av lovbestemmelsen har tidligere vært foreslått. Både Straffelovrådet, Straffelovkommisjonen og senere Særreaksjonsutvalget foreslo utforming av en straffritaksregel som bestod dels av en absolutt fritaksregel og dels en fakultativ fritaksregel.¹²⁸ Særreaksjonsutvalget foreslo at begrepet «sinnssykdom» i straffeloven 1902 § 44 skulle erstattes av følgende formulering:

«den som på handlingstiden var psykotisk og dermed uten evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen, straffes ikke».¹²⁹

Departementet sluttet seg den gang til forslaget om å erstatte vilkåret «sinnssyk» med vilkåret «psykotisk», og foreslo i tillegg at det skulle innføres en slik fakultativ straffritaksregel i § 45.¹³⁰ Den gang ble forslaget om en fakultativ regel ikke tatt til følge.¹³¹ Heller ikke Tilregnelighetsutvalgets lovforslag ble tatt til følge når det gjaldt utilregnelighetsregelens utforming.¹³²

4.5 Kritikk av lovgivningsprosessen

Før innholdet i den nye regelen behandles nærmere i kapittel 5, bemerkes det at regelens nåværende utforming og ordlyd ble hverken foreslått av Tilregnelighetsutvalget i deres utredning eller av Departementet i deres proposisjon. Regelens ordlyd ble foreslått av et mindretall i justiskomiteen.¹³³

Departementet gikk bort fra Tilregnelighetsutvalgets forslag om å videreføre psykosevilkåret og den medisinske modellen, og valgte å fremme et helt nytt forslag. Forslaget fravek utvalgets anbefalinger på flere sentrale punkter, både i relasjon til hvordan regelen best burde utformes og hvilket prinsipp den burde bygge på. Departementet foreslo å erstatte vilkåret «psykotisk»

---

¹²⁸ Jf. NOU 1974: 17 s. 149 §§ 44–45; NOU 1983: 57 s. 164; NOU 1990: 5 s. 51.

¹²⁹ Jf. NOU 1990: 5 s. 51.

¹³⁰ Se Ot.prp. nr. 87 (1993–1994) s. 34 flg. og s. 125 §§44–45.

¹³¹ Jf. Innst. O. nr. 34 (1996–1997) s. 7–8.

¹³² Utvalgets forslag ble imidlertid tatt til følge hva gjaldt avgrensningen av sakkyndigrollen, i tillegg til andre forslag knyttet til særreaksjoner mv., se Prop. 154 L (2016–2017) kapittel 5 og 6.

¹³³ Se Innst. 296 L (2018–2019) s. 16 under punkt IV.

med det ikke-medisinske rettslige vilkåret «alvorlig sinnslidelse».¹³⁴ Dette forslaget forutsetter at man går bort dra den medisinske modellen og over til et blandet prinsipp.

Lovgivningsprosessen kan kritiseres, særlig fordi departementet kom med et nytt og dårligere utredet lovforslag.¹³⁵ Departementet skisserte ikke mulige alternativer i høringsbrevet, men foreslo likevel en regel hvor det skulle foretas en to-leddet vurdering. Flertallet i justiskomiteen stemte for at lovforslaget skulle sendes tilbake og vurderes på nytt av regjeringen, blant annet fordi den mente at departementets forslag ikke var grundig nok utredet.¹³⁶ Mindretallet fremmet forslag om å erstatte ordlyden «alvorlig sinnslidelse» med «sterkt avvikende sinnstilstand», da denne formuleringen var mer allmennspråklig.¹³⁷ Dette forslaget fikk flertall på Stortinget, og denne ordlyden ble vedtatt som lov.¹³⁸ Det kan stilles spørsmål ved om denne regelen er tilstrekkelig begrunnet og vurdert før den ble vedtatt.

---

¹³⁴ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) endringsforslaget til § 20.

¹³⁵ Se f.eks. Thomas Frøberg *De nye reglene for strafferettslig skyldvne*, s. 167–184.

¹³⁶ Jf. Innst. 296 L (2018–2019) s. 17 og s. 8 flg.

¹³⁷ Jf. Innst. 296 L (2018–2019) s. 16 og s. 11.

¹³⁸ Jf. Lovvedtak 60 (2018–2019).

5 Den nye straffeloven § 20

5.1 Oversikt

Per dags dato lyder straffeloven § 20:

«§ 20. Skyldevne

Den som på handlingstidspunktet er under 15 år, er ikke strafferettslig ansvarlig.

Det samme gjelder den som på handlingstidspunktet er *utilregnelig på grunn av*

- a) *sterkt avvikende sinnstilstand*
- b) sterk bevissthetsforstyrrelse eller
- c) høygradig psykisk utviklingshemming.

Ved utilregnelighetsvurderingen etter annet ledd skal det legges vekt på graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne.

Den som forbigående er utilregnelig som følge av selvforskyldt rus, fritas ikke for straff, med mindre særlige grunner tilsier det. Den som har en vedvarende tilstand som nevnt i annet ledd bokstav a og som selvforskyldt fremkaller en utilregnelighetstilstand, kan straffes dersom særlige grunner tilsier det.»¹³⁹

Utilregnelighet grunnet psykiske lidelser foreligger dersom lovbyteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand», jf. straffeloven § 20 annet ledd bokstav a, jf. første ledd. I tillegg til dette grunnvilkåret, inneholder annet ledd et tilleggsvilkår om at lovbyteren må være «utilregnelig på grunn av» tilstanden. I vurderingen av om lovbyteren er «utilregnelig» skal det legges vekt på «graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne», jf. tredje ledd. Den nye regelen bygger etter forarbeidene på et modifisert blandet prinsipp, og medfører således en endring her da den tidligere bestemmelsen bygget på et medisinsk prinsipp.¹⁴⁰

I det følgende skal det redegjøres nærmere for innholdet i vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» og videre hva som ligger i tilleggsvilkåret «utilregnelig på grunn av». Deretter redegjøres det for innholdet i vurderingsmomentene «graden av svikt i virkelighetsforståelse og

---

¹³⁹ Min kursivering.

¹⁴⁰ Se pkt. 2.5.1.

funksjonsevne» i tredje ledd, før oppgaven går nærmere inn på hvordan denne regelen kan forstås og anvendes i praksis.

5.2 Grunnvilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand»

For å anses utilregnelig etter straffeloven § 20 annet ledd bokstav a, må lovbrøteren ha en «sterkt avvikende sinnstilstand». Som vist i kapittel 4 foreslo departementet vilkåret «alvorlig sinnslidelse», men dette ble endret til «sterkt avvikende sinnstilstand» ved Stortingets lovbehandling. Meningsholdet er ment å være det samme, slik at også proposisjonen er relevant som bidrag for å klarlegge innholdet i grunnvilkåret.¹⁴¹

Lovbrøteren må ha en «sterkt avvikende sinnstilstand» på «handlingstidspunktet». Ordlyden «handlingstidspunktet» forstås som at tilstanden må foreligge i gjerningsøyeblikket. I tråd med skyldprinsippet, må denne tilstanden også foreligge på tidspunktet for den forutgående handlingen, det vil si på det tidspunktet gjerningspersonen kunne (og burde) ha handlet annerledes.¹⁴²

Innholdsmessig fremstår vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» som noe uklart, og kan forstås på ulike måter. Isolert er ordlyden vidtrekkende, men kan forstås som en tilstand hvor personen ikke har en normal oppfatning av omgivelsene rundt seg på grunn av sine følelser og tanker. Ordlyden «sterkt avvikende» tilsier at det må være et avvik av større grad som påvirker vedkommende på en merkbar måte.

Uttrykket «sterkt avvikende sinnstilstand» stiller ikke i seg selv noe krav til en klar psykiatrisk diagnose. Det fremgår videre av forarbeidene at det ikke er ment som et medisinsk vilkår, men som et rettslig vilkår.¹⁴³ At lovbrøteren har en psykosediagnose er med andre ord ikke nødvendig vilkår for utilregnelighet etter straffeloven § 20. De tilstandene som tidligere falt under vilkåret «psykotisk» må imidlertid anses for å kvalifisere som «sterkt avvikende sinnstilstand». Ved vurderingen av om det foreligger en «sterkt avvikende sinnstilstand» er det fortsatt de alvorlige psykosetilstandene som utgjør kjernen av grunnvilkåret. Dette fremheves også i riksadvokatens rundskriv hvor det følger at påtalemyndigheten må ta «utgangspunkt i

---

¹⁴¹ Jf. Innst. 296 L (2018–2019) s. 10; Prop. 154 L (2016–2017) s. 229.

¹⁴² Se Grønning mfl. (2019) s. 489–490.

¹⁴³ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 66.

tolkningen av det tidligere vilkåret ‘psykotisk’». ¹⁴⁴ Det avgjørende er ifølge forarbeidene hvor fremtredende symptomer gjerningspersonen hadde på handlingstiden. ¹⁴⁵

En naturlig forståelse av ordlyden «sterkt avvikende sinnstilstand» favner imidlertid videre enn den tradisjonelle forståelsen av psykosevilkåret. Ordlyden tilsier at også tilstander hvor svikten i virkelighetsforståelsen og/eller svikten i funksjonsevnen hos lovbryteren tilsvarer det man ser hos en psykotisk person, uten at vedkommende er psykotisk, etter en nærmere vurdering kan medføre utilregnelighet. Vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» tilsvarer i denne sammenheng forslaget til Tilregnelighetsutvalget. ¹⁴⁶

Der en person har en annen oppfatning av realiteten enn folk flest, kan vedkommende sies å ha en «sterkt avvikende sinnstilstand». Det er her vanskelig å trekke en grense for hva som er tilstrekkelig avvik, hvilket kan være egnet for å skape uklarhet i praksis. I forbindelse med lovutredningen, uttaler Riksadvokaten at:

«[e]n naturlig forståelse av sterkt avvikende sinnstilstand på handlingstidspunktet vil kunne foreligge hos mange. Et eksempel er partnerdrap hvor mange av dem begås i affekt og dermed i en sinnstilstand som er svært avvikende fra det normale, uten at gjerningspersonene mangler skyldene. Et slikt uklart vilkår vil medføre en fare for uheldige og tilfeldige resultater i begge retninger – at enkelte tilfeller som etter dagens regler bør straffes går fri, og omvendt». ¹⁴⁷

Det kan diskuteres hvorvidt det vil være *enklere* for en lovbryter å høres med en påstand om «sterkt avvikende sinnstilstand» sammenlignet med det tidligere vilkåret «psykotisk». Det vil være uheldig dersom vilkåret medfører at flere går straffri enn hva som egentlig er ønskelig ut fra strafferettens begrunnelser. Som Riksadvokaten fremhever, er det mange ulike situasjoner som tilsynelatende kan medføre en «sterkt avvikende sinnstilstand» uten at det nødvendigvis bør tilsi at gjerningspersonen mangler skyldene. En slik uklar formulering fremstår lite forutberegnelig og kan i praksis føre til mer vilkårlig behandling i domstolene. Faren for dette

---

¹⁴⁴ Jf. R-2020-2 punkt 2.5.

¹⁴⁵ Se Prop. 154 L (2016–2017) s. 57.

¹⁴⁶ Jf. punkt 4.5.

¹⁴⁷ Jf. Innst. 296 L (2018–2019) s. 10.

må imidlertid sies å avbøtes noe gjennom tilleggsvilkåret «utilregnelighet på grunn av» og vurderingsmomentene i bestemmelsens tredje ledd.¹⁴⁸

Hva som er årsaken til at en person har en «sterkt avvikende sinnstilstand» er uten betydning for tilregnelighetsvurderingen.¹⁴⁹ Hvorvidt den avvikende tilstanden er akutt og forbigående (reaktiv psykose) eller mer langvarig som ved paranoid psykose, hjerneskade eller lignende er også uten betydning. Det er imidlertid et krav om at sykdommen må være aktiv på det tidspunkt personen begår lovbruddet. Det er således ikke tilstrekkelig at lovbryteren har en diagnose som kan kvalifisere til en «sterkt avvikende sinnstilstand» – det kreves også at symptomene er fremtredende. Dersom tilstanden behandles med medisiner som gjør at symptomene holdes tilbake, vil dette kunne medføre straffansvar. I en slik situasjon burde det likevel vurderes hvorvidt lovbrysterens oppførsel er et tegn på at symptomene har vendt tilbake.¹⁵⁰

Terskelen for hvilken alvorlighetsgrad som skal til for at en psykisk tilstand er en «sterkt avvikende sinnstilstand» og følgelig kan medføre utilregnelighet, skal etter forarbeidene fastsettes av domstolene.¹⁵¹ Fordelen med å overlate en større del av vurderingen til domstolene er at rollefordelingen mellom den sakkyndige og dommeren kommer klarere fram. På den andre siden kan dette bidra til å skape mer klarhet, og det burde være opp til lovgiver å definere klart hvor grensen skal gå ved anvendelsen av en slik regel. Når vi har en lovbestemmelse som medfører at gitte grupper går ansvarsfri, særlig i tilfeller der det er snakk om alvorlige forbrytelser, er det nødvendig at vi har klare regler som setter rammer for hvor grensen skal gå.

Det gis imidlertid noen retningslinjer for hvilke tilstander som skal omfattes av vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand». Vilkåret omfatter for det første tilstander som kan oppstå ved alvorlige psykiske, somatiske og organiske sykdommer. De lidelsene som tidligere var relevante for psykosevilkåret, for eksempel schizofreni, bipolar lidelse og lignende, er også omfattet. I proposisjonen avgrenses det videre uttrykkelig mot noen lidelser som ikke alene kan innebære en «sterkt avvikende sinnstilstand». Dette omfatter lidelser som personlighetsforstyrrelser, dissosiative lidelser, PTSD og spiseforstyrrelser. Slike lidelser kan

---

¹⁴⁸ Se punkt 5.3–5.4.

¹⁴⁹ I straffeloven § 20 fjerde ledd gjøres det imidlertid unntak for tilstander som skyldes selvforskyldt rus hvilket ikke fritar for straffansvar.

¹⁵⁰ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 229.

¹⁵¹ Jf. Innst. 296 L (2018–2019) s. 10.

likevel opptre sammen som en del av en aktiv psykose, og i denne sammenheng innebære at vilkåret er oppfylt.

Utover de klare psykosetilfellene, vil også andre likestilte tilstander kunne omfattes, men disse grensetilfellene må baseres på en helhetsvurdering hvor det avgjørende vil være hvor fremtredende symptomtyngden er på handlingstidspunktet, da særlig knyttet til graden av realitetsbrist og sviktende funksjonsevne, jf. straffeloven § 20 tredje ledd.¹⁵²

Med likestilte tilstander, siktes det til tilstander som har store likhetstrekk med psykose, uten at det gir en psykosediagnose. I proposisjonen fremhever departementet at vilkåret kan omfatte «både alvorlige psykiske, somatiske og organiske sykdommer som gir seg utslag på sinnet».¹⁵³ Det presiseres videre at tilstander som skyldes for eksempel nevrologiske skader som hjernesvulst, hjerneskade etter slag mot hodet, infeksjons- og parasittsykdommer som malaria eller seksuelt overførbare sykdommer, kan medføre tilstander som kvalifiserer som en «sterkt avvikende sinnstilstand».¹⁵⁴

Som vist i punkt 2.4, er kan det diskuteres hvorvidt dissosiative personlighetsforstyrrelser burde medføre utilregnelighet. I forarbeidene til straffeloven § 20 legges det til grunn at slike karakteravvik ikke gir en tilstrekkelig svikt i virkelighetsforståelsen til å begrunne ansvarsfrihet.¹⁵⁵ Det fremheves at selv om evner som sympati og empati «er av stor betydning for det sosiale liv og en forutsetning for en moralsk aktør, så er de ikke nødvendige for å kunne innrette seg etter samfunnets krav til atferd, så lenge de kognitive evnene er intakte».¹⁵⁶

5.3 Tilleggsvilkåret «utilregnelig på grunn av»

Ved lovendringen ble det innført et nytt tilleggsvilkår. Manglende skyldevne forutsetter at lovbryteren er «utilregnelig på grunn av» en sterkt avvikende sinnstilstand mv., jf. straffeloven § 20 annet ledd. Det er således ikke alene tilstrekkelig at lovbryteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand», denne tilstanden må også gjøre at vedkommende er «utilregnelig».

---

¹⁵² Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 65 og s. 229.

¹⁵³ Ibid s. 76.

¹⁵⁴ Ibid s. 75.

¹⁵⁵ Se Prop. 154 L (2016–2017) s. 76.

¹⁵⁶ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 75; NOU 2014: 10 s. 130.

Med «utilregnelig» forstås manglende ansvarskapasitet.¹⁵⁷ En naturlig forståelse av ordlyden «på grunn av» tilsier at det kreves en årsakssammenheng mellom avvikstilstanden og utilregneligheten. Ordlyden er noe tvetydig, og kan også forstås slik at det kreves en årsakssammenheng mellom den psykiske lidelsen og lovbrysterens handling. Det fremgår imidlertid av forarbeidene at ordlyden ikke skal forstås på denne måten, slik at denne formuleringen er noe uheldig.¹⁵⁸ I vilkåret «utilregnelig på grunn av» ligger det et krav om symptomtyngde.¹⁵⁹ Skal lovbrysteren fritas for straffansvar, må den psykiske tilstanden være svært alvorlig.

Formuleringen «utilregnelig på grunn av» kommer inn i lovteksten som et forsøk på å forhindre at vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» skal få et for bredt nedslagsfelt. Departementet gir uttrykk for at denne formuleringen skal gjøre det klart at utilregnelighetsvurderingen er en rettslig vurdering, og ikke den sakkyndiges oppgave. I proposisjonen uttales det at:

«[e]n anvendelse av en slik utilregnelighetsnorm vil være rettsanvendelse, som Høyesterett kan prøve fullt ut på grunnlag av de faktiske premissene i den påankede dommen. Dette vil innebære at det utpensles i rettspraksis hvilke tilstander som oppfyller utilregnelighetsnormen, noe som vil sikre likebehandling og rettssikkerhet på en bedre måte enn når de sakkyndige utøver ‘domsmyndighet’ i den enkelte sak».¹⁶⁰

Før lovendringen har termen «utilregnelig» ikke blitt brukt i tilregnelighetsbestemmelsen. Når utilregnelig tas i bruk som et kriterium i lovteksten «vil forståelsen av hva det er å være utilregnelig bli avgjørende for beslutninger om straffansvar og straff» og det er derfor behov for en innholdsmessig avklaring av vilkåret.¹⁶¹ Departementet går imidlertid ikke nærmere inn på hva som ligger i utilregnelighetsvilkåret, og proposisjonen fremstår som noe mangelfull på dette punkt.

Det er videre noe betenkelig at det i stor grad blir domstolens oppgave å klarlegge grensene for tilregnelighet. I et forsøk på å skille mellom domstolens rolle og den sakkyndiges rolle kan man spørre seg om denne løsningen tilstår domstolen *for* stor skjønnsfrihet. En slik løsning kan åpne

---

¹⁵⁷ Jf. punkt 2.2.

¹⁵⁸ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 55.

¹⁵⁹ Jf. Ibid s. 228 flg.

¹⁶⁰ Jf. Ibid s. 13.

¹⁶¹ Gröning (2017) s. 83.

for en mer tilfeldig og vilkårlig vurdering av tilregnelighet, og er egnet til å skape forskjellsbehandling. Det fremstår på en side lite forutberegnelig at domstolen skal «utpense [...] hvilke tilstander som oppfyller utilregnelighetsnormen».¹⁶² Samtidig vil det at utilregnelighetsnormen og vurderingen er utpreget rettslig, ha som konsekvens at tilregnelighetsspørsmålet i større grad kan prøves av Høyesterett, jf. straffeprosessloven § 306 annet ledd, hvilket er egnet til å sikre hensynet til forsvarlige avgjørelser.¹⁶³

5.4 Vurderingsmomentene «graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne»

Ved vurderingen av om vilkåret «utilregnelig» er oppfylt, skal retten se hen til «graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne» jf. straffeloven § 20 tredje ledd. Paragrafen lest i sammenheng, forutsetter at det er symptomtyngden på handlingstidspunktet som er avgjørende for om tilstanden medfører utilregnelighet.¹⁶⁴

Utilregnelighetsvurderingen er en konkret, skjønnsmessig helhetsvurdering.¹⁶⁵ I proposisjonen uttales det at:

«[m]omentene er av konkret karakter. Det vurderes i hvilken grad tilstanden, eller kombinasjonen av tilstander ved komorbide lidelser, hadde innvirkning på tiltaltes funksjonsevne og virkelighetsforståelse. Samtidig fremgår det klart at det ikke er en medisinsk diagnose som begrunner fritakelse fra straffansvar, men den aktuelle lidelsens betydning for disse sentrale funksjonene på handlingstidspunktet.»¹⁶⁶

Momentet «funksjonsevne» omfatter både sosial, dagligdags og kognitiv funksjon. Med dagligdags funksjon siktes det til for eksempel evnen til å kle på seg, stelle seg, være i jobb, egen håndtering av sin sinnslidelse. Sosial funksjon er for eksempel evnen til å delta i sosiale aktiviteter og hvordan man fungerer sosialt i relasjon til andre. Den kognitive funksjonen går

---

¹⁶² Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 83 og s. 13.

¹⁶³ Jf. Ibid.

¹⁶⁴ Jf. også punkt 5.3.

¹⁶⁵ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 55.

¹⁶⁶ Jf. Ibid s. 228.

på den indre psykiske funksjonen, og omfatter typisk evnen til læring, språk, kommunikasjon, tenkning, og lignende.¹⁶⁷

En psykiatrisk diagnose er som nevnt ikke alene tilstrekkelig for utilregnelighet. Personen kan fortsatt være relativt velfungerende og i stand til å gjennomføre kompliserte lovbrudd. Graden av svikt i «funksjonsevne» er derfor et viktig moment i vurderingen. I forarbeidene sies det at det særlig for fornærmede kan være vanskelig å akseptere at en person som fremstår som velfungerende skal fritas for straff.¹⁶⁸

For de tilstander som faller innunder vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» er det særlig momentet «graden av sikt i virkelighetsforståelse» som er relevant. Forarbeidene omtaler ikke hvordan begrepet «virkelighetsforståelse» skal defineres eller nærmere avgrenses. Dette er noe problematisk ettersom retten (og de sakkyndige) skal ta stilling til «graden av svikt» i vedkommendes virkelighetsforståelse. Hva som faller under begrepet «virkelighetsforståelse» vil derfor måtte utvikles i praksis. I ordboken defineres begrepet «virkelighet» som «livet slik det [...] faktisk er».¹⁶⁹ Begrepet virkelighetsforståelse kan således forstås som den enkeltes oppfatning av realiteten. At en person har *svikt* i sin virkelighetsforståelse, vil da innebære en svikt i den enkeltes oppfatning av realiteten, eller at personen mangler evnen til å forstå sitt forhold til omverdenen. For eksempel vil en person som ser ting som ikke finnes (hallusinasjoner), ha en svikt i virkelighetsforståelsen.

Det følger av proposisjonen at «det sentrale er om det foreligger en grunnleggende realitetsbrist eller mangelfull virkelighetsforståelse. Personen mangler evne til å analysere totalsituasjonen på handlingstidspunktet».¹⁷⁰ Riksadvokaten uttaler i sitt rundskriv at «[d]ersom siktede mangler evne til å reagere adekvat på normale sanseinntrykk og ytre påvirkning, og har mistet kontroll over tanker, følelser og handlinger, er dette en sterk indikasjon på at gjerningspersonen er utilregnelig».¹⁷¹ En alvorlig realitetsbrist vil således være tilstrekkelig til frihet for straffansvar.

---

¹⁶⁷ Se Prop. 154 L (2016–2017) s. 229–230.

¹⁶⁸ Se *ibid* s. 69.

¹⁶⁹ Begrepet «Virkelighet» i *Bokmålsordboka*, Språkrådet.no.

https://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?OPP=+virkelighet&ant_bokmaal=5&ant_nynorsk=5&begge=+&ordbok=begge (hentet 30.05.21).

¹⁷⁰ Se Prop. 154 L (2016–2017) s. 69.

¹⁷¹ Jf. RA-2020-2 pkt. 2.5.

5.5 Utilregnelighetsvurderingen

Spørsmålet i det følgende er hvordan utilregnelighetsvurderingen etter den nye regelen skal foretas. Slik straffeloven § 20 er utformet, legges det opp til en to-leddet vurdering hvor retten først må vurdere om lovbrysteren har en «sterkt avvikende sinnstilstand» og deretter om lovbrysteren sin sinnstilstand tilsier at han eller hun er «utilregnelig». Utilregnelighetsnormen skal ha et «snevert anvendelsesområde».¹⁷²

Anvendelse av utilregnelighetsnormen vil være rettsanvendelse, og i forarbeidene etterlates det til domstolen å klarlegge de nærmere grensene for vurderingen.¹⁷³ Det finnes per dags dato ikke rettspraksis hvor den nye lovbestemmelsen er direkte anvendt, men i en dom fra Gulating Lagmannsrett (LG-2020-91720) er den nye bestemmelsen berørt. Lagmannsretten anvendte her straffeloven § 20 slik den lød før endringen, jf. straffeloven § 3, men kommer med bemerkninger om rettstilstanden etter lovendringen og er derfor av interesse.¹⁷⁴

Anken til lagmannsretten gjaldt skyldspørsmålet, og hovedspørsmålet for lagmannsretten var hvorvidt tiltalte var tilregnelig på handlingstidspunktet. Tiltalte ble i tingretten funnet strafferettslig utilregnelig, og dømt til tvungent psykisk helsevern. Lagmannsretten fant derimot at tiltalte var å anse som strafferettslig tilregnelig, og dømte vedkommende til fengsel i ett år og seks måneder. Om tilregnelighetsvurderingen etter den nye straffeloven § 20 uttaler Lagmannsretten på generelt grunnlag at det

«[e]tter ny § 20, legges det opp til en *noe mer helhetlig og skjønnsmessig basert avgjørelse av hvorvidt tiltalte på gjerningstidspunktet var tilregnelig, eller ikke*. Ved vurdering av om vedkommende på ‘handlingstidspunktet er utilregnelig’ etter bestemmelsens andre ledd, skal det legges vekt på ‘graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne’, jf. § 20 tredje ledd. Det loven her sikter til er ‘manglende evne til å forstå sitt forhold til omverdenen’, jf. NOU 2014: 10, kapittel 26».¹⁷⁵

---

¹⁷² Jf. Innst. 296 L (2018–2019) s. 2.

¹⁷³ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 13 og s. 83.

¹⁷⁴ Straffeloven § 3 bestemmer at handlingstidens regel skal anvendes med mindre lovgivningen på avgjørelsestidspunktet er gunstigere for den tiltalte.

¹⁷⁵ Jf. LG-2020-91720; min kursivering.

Utilregnelighetsvurderingen er en helhetsvurdering, der det sentrale er «graden av svikt i virkelighetsforståelse og funksjonsevne», jf. straffeloven § 20 tredje ledd. I proposisjonen bemerkes det at det avgjørende vil være om «det i betraktning av sinnslidelsens karakter og styrke fremstår som *rettferdig* å holde lovbrysteren strafferettslig ansvarlig for lovbruddet». ¹⁷⁶ Det grunnleggende spørsmålet ved vurderingen av lovbrysters tilregnelighet er «hvorvidt lovbrysteren på handlingstidspunktet var så syk at det ikke er rimelig og rettferdig å holde ham strafferettslig ansvarlig». ¹⁷⁷ Spørsmålet videre er hva som inngår i denne rimelighetsvurderingen.

Ordlyden «skal det legges vekt på» i straffeloven § 20 tredje ledd forstås som at oppregningen ikke uttømmende, og heller ikke avgjørende. Andre momenter kan følgelig være relevante, og det kan tenkes at en person er utilregnelig selv om for eksempel de dagligdagse funksjonene er helt eller delvis intakte. ¹⁷⁸

At oppregningen ikke er uttømmende, må imidlertid ikke tas til inntekt for at alle hensyn kan trekkes inn. I forarbeidene uttales det at det *ikke* skal legges vekt på «hensynet til allmennprevensjon, den alminnelige rettsfølelse, i hvilken grad gjerningspersonen var påvirkelig av straffetrusselen, hva som var en hensiktsmessig reaksjon eller at det ikke utelukkende er et gode å bli erklært utilregnelig». ¹⁷⁹ Heller ikke forbrytelsens grovhet, sammenhengen mellom lovbruddet og lidelsen, siktedes evne til å forstå hvor alvorlig samfunnet bedømmer lovbruddet eller evnen til å innse handlingens rettsstridighet er relevante momenter for vurderingen. Det avgjørende er «tiltaltens evne til å analysere totalsituasjonen på handlingstidspunktet», jf. LG-2020-97120.

---

¹⁷⁶ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 69; min kursivering.

¹⁷⁷ Jf. Ibid s. 82.

¹⁷⁸ Se også LG-2020-91790.

¹⁷⁹ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 69.

6 Sammenlignende analyse

Oppgavens overordnede problemstilling har vært hvordan utilregnelighetsnormens materielle innhold og utforming ble endret ved den nye straffeloven § 20. Hittil har jeg analysert den tidligere og nåværende straffeloven § 20 hver for seg. Det som nå gjenstår for å besvare problemstillingen er å peke på forskjeller og likheter ved de ulike reglenes materielle innhold og retts tekniske utforming. Innledningsvis fremhevet jeg også spørsmålet om hvorvidt den nye straffeloven § 20 er en bedre løsning enn den tidligere regelen. For å drøfte det spørsmålet, vil jeg i det følgende trekke frem fordeler og ulemper med de ulike reglene.

Når det gjelder reglenes materielle innhold, har lovendringen har til en viss grad medført en forskyvning i forståelsen av utilregnelighetsnormen. Etter den forrige regelen var det en forutsetning for utilregnelighet at lovbrøyteren var «psykotisk» på handlingstidspunktet. I tilfeller hvor psykose ikke kunne konstateres i handlingsøyeblikket, hadde dette som konsekvens at lovbrøyteren ble vurdert som tilregnelig. Utilregnelighetsnormen hadde således et ganske *snevert* nedslagsfelt i den forstand at personer med *psykoselignende* tilstander falt utenfor reglens anvendelsesområde. Psykoselignende tilstander kan påvirke den syke personens handlingsvalg og mentale evner på lik linje som en psykosetilstand, hvilket gjorde at grupper som ut fra reglens begrunnelser burde omfattes av utilregnelighetsregelen likevel falt utenfor psykosekriteriet.¹⁸⁰

Samtidig kan det argumenteres for at den tidligere straffeloven § 20 favnet for vidt. Til tross for at det rettslige psykosekriteriet var begrenset til aktive psykoser med fremtredende symptomer, jf. punkt 3.2, er det ikke sikkert at denne begrensningen ble tilstrekkelig gjennomført i praksis. I proposisjonen vises det til rettspsykiater Randi Rosenqvist som hevder at rundt 95 prosent av de med psykosediagnoser i realiteten faller *utenfor* tilstandskriteriet i straffeloven og burde anses som tilregnelige.¹⁸¹ Med andre ord er sannsynligheten høy for at personer man ikke ønsker å erklære utilregnelige, ble erklært utilregnelige. Den forrige lovbestemmelsen kan derfor også hevdes for å ha vært for inkluderende.

---

¹⁸⁰ Se punkt 3.2.

¹⁸¹ Jf. Prop. 154 L (2016–2017) s. 65.

Ordlyden «sterkt avvikende sinnstilstand» i dagens straffelov § 20 annet ledd bokstav a omfatter de samme tilstander som vilkåret «psykotisk», men vil ha et bredere nedslagsfelt.¹⁸² Isolert sett er ordlyden videre, og omfatter også psykoselignende tilstander. Vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» er videre mer åpent, slik at det kan være bedre egnet for innholdsmessig utvikling i tråd med ny kunnskap om psykiske lidelser. Dette kan bidra til å forhindre at visse grupper faller utenfor systemet og for eksempel idømmes fengselsstraff til tross for at de burde blitt ansett som utilregnelige og ville vært bedre tjent med behandling på institusjon. Endringen medfører at utilregnelighetsnormens nedslagsfelt justeres, slik at avgrensningen blir mer treffsikker.

Da ordlyden «sterkt avvikende sinnstilstand» favner videre enn «psykotisk», kan det likevel hevdes at normen vil ha et for bredt nedslagsfelt. Et spørsmål i denne forbindelse er om Tilregnelighetsutvalgets forslag i NOU 2014: 10 kunne vært et bedre alternativ. Utvalgets forslag om å beholde vilkåret «psykotisk» og samtidig inkludere likestilte tilstander, fremstår som treffende og forutberegnelig. Forslagets formulering fremstår som presis og klart avgrenset, og det kan argumenteres for at denne regelen er lettere å anvende enn dagens straffelov § 20.¹⁸³

Samtidig stiller den nye regelen krav om en helhetsvurdering hvor spørsmålet er om det er rimelig og rettferdig å straffe den tiltalte, hvilket vil bidra til å avgrense normen.¹⁸⁴ Som følge av denne helhetsvurderingen, er det ikke automatikk i at en person med en «sterkt avvikende sinnstilstand» er utilregnelig på tilsvarende måte som det tidligere var etter psykosevilkåret. Denne rimelighetsvurderingen vil fungere som en slags sikkerhetsventil, og kan forhindre at lovbrutere det er ønskelig å straffe, erklæres som utilregnelig. Helhetsvurderingen sikrer at utilregnelighetsnormen får et snevert anvendelsesområde.¹⁸⁵

Etter mitt syn, fremstår den nye straffeloven § 20 som mer treffsikker enn den tidligere regelen. Det at utilregnelighetsvurderingen nå er en utpreget skjønnsmessig og rettslig vurdering, gjør at medisinske diagnoser vil ha en mindre betydning. Dette kan åpne for en mer rettferdig avgrensning av hvem som skal anses utilregnelige. Det er ikke lenger bare de psykotiske som er utilregnelige, slik at en person kan anses som utilregnelig uten å være psykotisk. Det er

---

¹⁸² Jf. punkt 5.2.

¹⁸³ Se punkt 4.5.

¹⁸⁴ Jf. punkt 5.5.

¹⁸⁵ Jf. Ibid.

fortsatt psykosetilstandene som utgjør kjernen av de tilstander som medfører tilregnelighet, men utilregnelighet er ikke kun forbeholdt disse tilstandene. At det skal foretas en helhetsvurdering med vekt på personens virkelighetsforståelse og funksjonsevne, jf. tredje ledd, kan bidra til å sikre at kun de personene det ut fra de underliggende begrunnelsene er ønskelig å omfatte av utilregnelighetsbegrepet, omfattes. Ettersom anvendelse av utilregnelighetsnormen er rettsanvendelse og dermed langt på vei kan prøves av Høyesterett, jf. straffeprosessloven § 306 annet ledd, er den videre egnet til å sikre likebehandling og rettssikkerhet.

Foruten disse materielle forskjellene, er det som forklart tidligere i oppgaven foretatt en del endringer i regelens utforming. Den viktigste språkmessige endringen er at vilkåret «psykotisk» er erstattet med «sterkt avvikende sinnstilstand» i tillegg til et tilleggsvilkår om utilregnelighet.

Den største forskjellen er at vi som følge av lovendringen har gått fra det medisinske prinsipp og over til et såkalt modifisert blandet prinsipp. Til forskjell fra en regel basert på det medisinske prinsipp, bruker en regel basert på det blandede prinsipp i tillegg til tilstandsvilkår også andre vilkår som forutsetning for utilregnelighet. Ordlyden «sterkt avvikende sinnstilstand» er videre allmennspråklig, og gir ikke så sterke assosiasjoner til medisinske vilkår, hvilket kan bidra til å forhindre stigmatisering. Vilkåret «psykotisk» i det forrige regelen har derimot klare koblinger til medisinsk terminologi, og indikerer slikt sett en sterkere kobling mellom medisinske diagnoser og utilregnelighet, hvilket kan bidra til stigmatisering av psykosediagnostiserte.

En fordel ved å benytte en allmennspråklig term, er at vilkåret er bedre egnet for å skille mellom den medisinskfaglige og rettslige bedømmelsen, hvilket kan bidra til å nå målsetningen om en klarere rollefordeling mellom domstol og sakkyndige.¹⁸⁶ Bruken av allmennspråklige kriterier gjør at spørsmålet i større grad blir overlatt til domstolens selvstendige vurdering. På den andre siden kan bruken av et allmennspråklig formulert og mer åpent kriterium kunne gjøre det vanskeligere å definere hva som kvalifiserer til utilregnelighet, og vilkåret «sterkt avvikende sinnstilstand» er som vist i punkt 5.2 noe uklart i sitt innhold.

Bruken av *medisinsk* terminologi kan på sin side gjøre det enklere å definere utilregnelighet gjennom å avgrense hvilke tilstander som er alvorlig nok til å begrunne frihet fra straffansvar.¹⁸⁷ Et vilkår som definerer utilregnelighet i medisinske termer kan således skape en klarere grense

---

¹⁸⁶ Jf. Innst. 296 L (2018–2019) s. 2.

¹⁸⁷ Jf. punkt 2.5.

og fremstå som mer forutberegnelig. Det er også egnet til å skape likebehandling og bidra til å forhindre vilkårlighet i domstolens avgjørelser av utilregnelighetsaker. Ulempen ved bruk av medisinske termer er at dette kan skape en noe unyansert vurdering. En person kan være så psykisk avvikende at det burde tilsi manglende skyldene, uten at vedkommende faller under det rettslige psykosekriteriet. Etter mitt syn, fremstår det modifiserte blandede prinsippet som den nye lovbestemmelsen bygger på som en god mellomløsning.

Oppsummert er det overgangen fra det medisinske prinsipp til et modifisert blandet prinsipp som er den mest fremtredende konsekvensen av lovendringen, i tillegg til at utilregnelighetsvurderingen nå består i en skjønsmessig helhetsvurdering. Etter mitt syn, medfører trolig ikke lovendringen store forskjeller med tanke på hvem eller hvor mange som anses utilregnelige. Det er videre vanskelig å si om lovendringen faktisk medfører en endring i sakkyndigrollen. Vurderingen etter den nye regelen bærer i større grad preg av å være rettslig, men psykiske lidelser er normalt ikke domstolens ekspertfelt, slik at de sakkyndiges observasjoner naturligvis vil være tungtveiende momenter. Selv om lovendringen trolig ikke medfører store endringer, er den nye regelen etter mitt syn en bedre løsning enn tidligere reguleringen. Det gjenstår å se hvordan utilregnelighetsnormen utvikles i rettspraksis, og hvilke konsekvenser dette får.

Kildeliste

Norske rettskilder

Lover

Grunnloven	Lov 17 mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven – Grl.)
Straffeloven 1902	Lov 22 mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven 1902).
Straffeprosessloven	Lov 22 mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven – strpl.)
Endringslov til straffeloven 1902	Lov 17 januar 1997 nr. 11 om endringer i straffeloven mv. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner).
Straffeloven	Lov 20 mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven – strl.)
Endringslov til straffeloven	Lov 21 juni 2019 nr. 48 om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet).

Lovvedtak

Lovvedtak 60 (2018–2019)	Lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet).
--------------------------	---

Lovforarbeid

NOU 1974: 17	Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner
--------------	---

NOU 1990: 5	Strafferettslige utilregnelighetsregler
NOU 2014: 10	Skyldevne, sakkyndighet og samfunnsvern
Ot.prp. nr. 87 (1993–1994)	Om endringer i straffeloven mv. (strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner)
Ot.prp. nr. 90 (2003–2004)	Om lov om straff (straffeloven)
Prop. 154 L (2016–2017)	Endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet)
Innst. 296 L (2018–2019)	Innstilling fra justiskomiteen om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (skyldevne, samfunnsvern og sakkyndighet)

Høyesterettspraksis

Rt. 2008 s. 549 A

Rt. 2010 s. 346 A

Rt. 2011 s. 774 A

Rettsavgjørelser fra Lagmannsretten

LE-2019-122942

LG-2020-91720

Rettsavgjørelser fra Tingretten

RG 2012 s. 1153 (Oslo Tingrett)

RG 2012 s. 240 (Oslo Tingrett)

TOSLO-2013-61523-1

TAHER-2018-157155

TNOGU-2019-69775

TAHER-2020-5113

Litteratur

Bøker

- Andenæs (2004) Andenæs, Johs. *Alminnelig Strafferett*. 5. utgave ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, Oslo: Universitetsforlaget, 2004.
- Bernt og Doublet (1998) Bernt, Jan Fridthjof, David R. Doublet, *Vitenskapsfilosofi for jurister – en innføring*, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 1998.
- Gröning (2016) Gröning, Linda «Er de norske utilregnelighetsreglene i strid med rettsfølelsen?», *Rettsfølelsen i strafferettssystemet*, Anne Marie Frøseth, Linda Gröning og Rasmus H. Wandall (red), 1. utgave, Gyldendal 2016, s. 137-165
- Gröning mfl. (2019) Gröning, Linda, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff*, 2. utgave, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2019.
- Rasmussen og Rosenqvist (2004) Rasmussen, Kirsten, Randi Rosenqvist, *Rettspsykiatri i praksis*, 2. utgave, Universitetsforlaget, 2004.
- Strandbakken (2003) Strandbakken, Asbjørn, *Uskyldspresumsjonen*, 1. utgave, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2003.

Øyen (2019) Øyen, Ørnulf, *Straffeprosess*, 2.utgave, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS, 2019.

Tidsskrift

Frøberg (2020) Frøberg, Thomas, «De nye reglene om strafferettslig skylddevne», *Lov og rett* 03/2020 s. 167-184.
DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3061-2020-03-05>

Gröning (2017) Gröning, Linda, «Hvordan skal vi avgjøre om alvorlig sinnslidelse innebærer utilregnelighet?», *Bergen Journal of Criminal Law and Criminal Justice* 2017;5 (1) s. 77-85.

Gröning (2015) Gröning, Linda, «Tilregnelighet og utilregnelighet: begreper og regler», *Nordisk Tidsskrift og Kriminalvidenskab* 2015;102 (2) s. 112-148. <https://hdl.handle.net/1956/20886>

Leksikon

Røssberg, Jan Ivar, «Psykoselidelser» i Store medisinske leksikon på sml.snl.no, 30 januar 2021, <https://sml.snl.no/psykoselidelser> (hentet 30. mai 2021).

Ordbok

Begrepet «Virkelighet» i *Bokmålsordboka*, Språkrådet.no.
https://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?OPP=+virkelighet&ant_bokmaal=5&ant_nynorsk=5&begge=+&ordbok=begge (hentet 30. mai 21).